

röda rummet

radikal kvartalstidskrift nummer 1/2005 • Pris 20:-

Onda handlingar

• VÄRLDSKRIGETS ORSAKER • KÄRNKRAFTSOMRÖSTNINGENS FÖLJDER •

Vad som driver människor till olika handlingar är en urgammal fråga. Är det egennytta eller solidarisk omsorg som gör att vårdpersonal bryr sig om sjuka och vårdbehövande? På vilket sätt påverkar vinstintresset själva medmänskligheten?

Maria Sundvall, läkare och socialist, har läst Göran Rosenbergs bok *Plikten, profiten och konsten att vara människa* och vrider och vänder på författarens resonemang om "samhällsväv" och "berättelser". Hon funderar också vidare på var makten över vården och vardagsvillkoren egentligen grundläggs – och hur den kan rubbas.

REVORNA I VÄVEN

– om vinstdriven vård och vårt behov av berättelser

” Det mesta av det vi kallar vård och det som vi människor huvudsakligen väntar oss av det vi kallar vård går inte att definiera i termer av vårdprodukter och kommer aldrig att kunna inlemmas i aldrig så finkalibrerade diagnosrelaterade grupper, eftersom människors svaghet tar sig oberäkneliga uttryck, av vilka de flesta ford- rar lika stora doser medmänsklig omsorg och inle- velse som medicinsk vård och behandling”.

Det är sådana välformulerade slutsatser som gör det till en radikal njutning att läsa Göran Rosenbergs bok *Plikten, profiten och konsten* att vara människa (Bonniers förlag 2003). Eller som då han skriver att ”Vi har valt att lägga allt mer av sådant som vi innerst inne vet måste göras av plikt i händerna på professionella orga- nisationer och företag som i sista hand måste göra det av andra skäl”

Lägg märke till det sista ”måstet”! Det är befriande att läsa en sådan oförsonlig formulering som sopar bort så mycket av det fejt hukande kompromissandet med privatiseringsideolo- gin. Rosenberg slår oförväget fast att privata organisationer och företag ”måste” bedriva sin verksamhet av profitskäl, och att det ”måste” komma i konflikt med pliktens krav.

Från början ville han skriva en ”pamflett mot den snabbt spridda och alltför okritiskt anam- made idén att verksamheter som hittills drivits av plikt istället kunde drivas av profit.” Det har han delvis också gjort. Och till bokens stora för- delar hör att han inte gjort det på ett pamflettat sätt, utan genom att tålmodigt resonera och systematiskt dissekera olika uppfattningar om

EN ARTIKEL AV MARIA SUNDVALL

Artikelförfattaren är läkare i psykiatri vid Södertälje sjukhus. Medarbetare i Röda rummet sedan tidigare, bland annat med artikeln ”Utbrändhet och utförsäljning” i nummer 3-4/2002.

hur vi ska organisera våra ömsesidiga förpliktel- ser mot varandra, för att nu tala rosenbergska.

I januari i år skrev Åsa Moberg en debattarti- kel i Svenska Dagbladet, där hon pläderade för att vården ska tillåtas att bli en ”fantastisk tillväxtindustri”. Det är ett exempel på det slags föreställningar som Rosenbergs bok systema- tiskt argumenterar mot.

För att komma fram till sina slutsatser använ- der han begreppen ”plikten” och ”profiten”. Begreppen är inte invändningsfria, men han använder dem för sitt resonemang på ett frukt- bart sätt. Med plikt menar han de aktiviteter som samhället organiserar och behöver organi- sera, därför att det består av individer som är beroende av varandra; alltid beroende men i olika hög grad i olika livsfaser och situationer. På den punkten är författaren mycket tydlig: ”Beroendet av andra människor, inte friheten från dem, är vad som gör oss till människor”

En måltavla för Rosenberg är den nyliberala individualismen med dess illusioner om den från beroenden frigjorda individen. Hans resone- mang påminner om marxismens grundläggande bejakande av individens frigörelse, som dock ses som möjlig endast genom samhällets frigörelse.

Resonemangen leder honom fram till bokens mest brännande fråga: ”Varför gör vi saker fastän vi inte har någon personlig nytta av dem, ja, saker som till och med kan vålla oss smärta och lidande?” Mer konkret: varför höll det unga manliga vårdbiträdet på det privatägda sjuk- hemmet Göran Rosenbergs döende svärfar i handen?

Det var den frågan som fick mig att vilja läsa boken, som drev mig genom sidorna och livade upp mig. ”Precis så måste frågan ställas...”, gick min tanke. Och det var först när jag läst färdigt som jag insåg att den fråga som följt mig själv under drygt trettio år av arbete i vården är den rakt motsatta. Den fråga som började ansätta mig redan under de första vikariaten i långvår-

den på 70-talets början var i själva verket: ”hur kommer det sig att människor gör ’onda’, eller (mindre metafysiskt uttryckt) illvilliga, mobban- de handlingar mot människor som är beroende av deras omsorg?”

ONDA HANDLINGAR

Jag ser den frågan som en relevant korrigerig av det hos Rosenberg som kan uppfattas som idea- lisering av Vårdaren, en idealisering som inte så lite påminner om sjuttiotalsvänsterns idealisering av Arbetaren. Vårdande arbete, även utan vinst- motiv, kan verkligen inrymma illvilliga handling- ar. Och vårdens verksamhet var redan innan vinst- motivens införande byråkratisk – styrd uppifrån, utifrån revir- och prestigeintressen, och inte utifrån människors behov. En av fördelarna med Rosenbergs bok är att han rensar ut den idag så spridda myten att den blir *mer* behovsstyrd om den drivs för profit.

Att ställa frågor om bristen på goda handling- ar blev nödvändigt för att förstå. Det blev nöd- vändigt, när undersköterskan skällde ut åldring- ar som inte åt upp frukosten snabbt nog, och vi som hade så bråttom att börja förmiddagsstäd- ningen... När unga händer tog hårt i gamla lem- mar, för att lakanen måste bytas för tredje gång- en hos kvinnan med läckande tarmar. Det blev nödvändigt när jag själv kände min egen kropps drift att hålla pipmuggen med välling så snabbt som möjligt i den gamle mannen med dåliga sväljreflexer. Eller när vi rörde oss som främ- mande varelser i bylsiga skyddskläder kring gamla Ester, som bresande med benen för kate- terbyte, började sjunga: ”Människovärdet vi fordra tillbaka...”

Det var nödvändigt att förstå, för alternativet var svartsyn och uppgivenhet. Förklaringen hit- tade jag, och andra med mig, i strukturerna: Världsordningen är sådan. Samhällsstrukturen skapar ondskan. Människor är så goda som de får lov att vara, blev ett ordspråk i min privata

fatabur. En marxsk förståelse för sambandet mellan individ och samhällsstruktur kryddades med en livssyn hämtad från Brechts befriande illusionslösa formulering "Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral". "Först kommer käket, sedan moralen..." Eller som han skriver i boken *Flyktingsamtal*, apropå bristen på sjukvård för flyktingar i Sverige under andra världskriget: "Du är tryggare i ett land där det inte behövs någon kärlek till nästan för att du ska bli kurerad."

Frågorna – min egen och Göran Rosenbergs – kan tyckas diametralt motsatta, som avspeglar av skilda kynnen. I så fall skulle de vara mindre intressanta, utom på något privat plan, och den här artikeln skulle vara på väg ut i bekännelselitteraturens domäner.

Men så är det inte. I själva verket har frågorna samma utgångspunkt. Det finns ett samband mellan samhällsstrukturen och människors benägenhet att göra goda eller onda handlingar. Vilket samband?

Genom att ställa frågan om varför vårdbiträdet håller den döende mannen i handen, har Rosenberg redan sagt att det inte är självklart. Det handlar inte om idealism, att "vilja väl". Det handlar inte om att ordna etikkurser, utan om hur samhället väljer att organisera grundläggande mänskliga behov av vård och omsorg.

På senare år har jag dessutom allt oftare för mig själv omformulerat frågan i Rosenbergs riktning. Runt omkring oss blir vårdpersonal trötta, mycket trötta, utbrända, långtidssjukskrivna. Och det tycks finnas ett samband mellan sjukskrivningarna och närheten till lidande och

behövande människor – och en tilltagande vanmakt över att inte kunna tillfredsställa deras behov. Det tycks alltså som om det i människo-relaterande yrken i längden är nödvändigt för hälsan att få göra goda handlingar, ett bra jobb. Vad beror det på? Varför envisas människor i vården med att ha högre ambition för sin egen dagliga verksamhet än de som tilldelar dem resurser?

En reservation: jag tar inte för givet att de kommer att behålla ambitionerna. Om resurserna i vården fortsätter att krympa jämfört med övriga samhällssektorer, kommer attityder och mentala strukturer hos vårdarbetare också att förändras. I den andan skulle Rosenbergs fråga kunna omformuleras: "hur länge till kommer vårdbiträdet på den privata institutionen att hålla den döendes hand?"

Han besvarar sin egen fråga genom att införa begreppet "berättelserna". Det är ett av de uttryck hos Rosenberg som jag först gör motstånd mot. Göran Rosenberg skriver ibland för fulländat, för sitt eget resonemangs bästa. Ibland skulle jag önska honom lite mer skit under naglarna, lite grövre uttrycksmedel. Men så småningom finner jag begreppet genialt.

"Det är berättelserna som skiljer ett mänskligt samhälle från ett annat", skriver Rosenberg. "Det är också berättelserna som förenar varje mänskligt samhälle, eftersom varje mänskligt samhälle förutsätter en berättelse som förmår väva samman frihet med tvång, vilja med öde, ordning med kaos, makt med vanmakt, liv med död. Ju fler individer som måste länkas samman, i en allt vidare krets av samhörighet till en allt

mera abstrakt samhällsordning, desto större krav ställs på berättelsens förmåga att göra länkarna trovärdiga, bindande och hållfasta. Brister berättelsen, försvagas länkarna och därmed samhällsordningen."

SAMHÄLLETS SJÄLVUPPFATTNING

Kanske skulle man kunna säga att "berättelserna" handlar om ideologin, ett samhälles självuppfattning, hur det beskrivs för och uppfattas av majoriteten av dess medlemmar. Och då har jag redan tänjt på Rosenbergs begrepp – han talar ju om berättelsen som *förenar* varje mänskligt samhälle och länkar samman individer. Men i vår tid av "brustna berättelser" kan vi se att det också utformas en ny berättelse, för att legitimera att man inte *längre förenar*, inte längre bygger kretsar av samhörighet.

Berättelsen handlar om vad som tillåts vara sant, till exempel "det finns inga pengar för att bevara omsorgen", eller "vi måste anpassa oss till globaliseringen", eller "vi måste höja vinsterna". Om vilka tankar som följaktligen blir möjliga att tänka, vilka krav som blir möjliga att ställa. Kanske är det en fråga om ändrade "berättelser", att kravet på att förstatliga läkemedelsindustrin för tjugo år sedan återfanns i socialdemokraternas partiprogram, men idag inte drivs på allvar ens av någon socialistisk vänsterkraft. Eller att det tidigare – visserligen bara under en mycket kort period i historien – sågs som en samhällets plikt att sörja för pensionärernas trygghet, medan det idag ses som individens egen skyldighet att förbereda sin ålderdom.

Att tala om "berättelserna" understryker att

det också är en förändring i sinnena, i människors tankar. Och att förändringar i människors tankar i sin tur förändrar deras möjligheter att handla.

Jag har under de senaste åren regelbundet träffat unga psykologer från Lettland, idealister som försöker bygga upp den psykiatriska vården i sitt eget land. De tycker ofta att vi överdriver, märker jag, när vi talar om vårdens försämring i Sverige. Och jag förstår dem. Det räcker att ha vandrat runt på en lettisk akutavdelning för att se den relativa bekvämligheten och förhållandevis mänskliga miljön på en svensk psykiatrisk klinik som rena himmelriket. Då och då försöker jag ursäktande förklara att människor påverkas inte bara av den faktiska materiella standarden, utan av förändringarna i den. Och av de förändrade budskap som förmedlas av materiella försämringar.

Omskrivna berättelser, där man inte längre känner igen sig, leder till handlingsförlamning. Hur ska jag annars förklara den nästan fysiska sorgen och tyngden som följer med insikten om att vården inte längre har uppdraget att tillfredsställa angelägna mänskliga behov? Att det svenska samhället inte längre bärs upp av en självsyn som ett välfärdssamhälle, ett folkhem.

Om berättelsen om ett folkhem håller på att brista, då minskar just själva bristningen våra möjligheter att sätta oss till motvärn.

Det skrämmande med de senaste femton årens utveckling inom en rad samhällsområden är att det inte behövs en Storebrors-diktatur som i 1984 för att skapa det som Orwell kallat "nyspråk". Det gäller inte bara de olika ord, eller snarare reklamfraser, som kommer till för att paketera samhällsförändringarna – som till exempel "konkurrensutsättning" eller "kvalitetssäkring". (Som när myndigheterna under första veckan efter tsunamin talade om att "kvalitetssäkra" listorna över sänkta. De nya orden är förledande, men det gäller att lyssna noga: en lista med "hög kvalitet" är en lista där alla är döda.)

Nej, i grunden handlar det också om att även i ett land som Sverige – en parlamentarisk demokrati med yttrandefrihet – kan ord och hela ord-sjuk försvinna och delar av verkligheten därmed bli tabubelagda. Utan att man behöver stadga om några straff, kan vissa tankar inte längre tänkas. Eller de kanske kan tänkas, men bara med yttersta möda, och bara av några få. När Rosenberg säger att privata företag måste drivas av profitskäl och att det inte går ihop med pliktens krav – då är det en sådan sanning som har försvunnit.

Ett begrepp som ligger nära "berättelserna" hos Rosenberg är "samhällsväven". Det är inte lika nytt och ovant, tvärtom är det ett uttryck som jag själv och andra flitigt använt de senaste decennierna för att beskriva effekterna av samhällsförändringarna. Däremot är det först när jag läser Rosenbergs bok som jag lär mig att det användes redan av nationalekonomens fader, Adam Smith, på 1700-talet.

Adam Smith skrev att utan rättvisa "skulle hela den väldiga väv som det mänskliga samhället utgör (...) på ett ögonblick sönderfalla i atomer."

Som få andra beskrivningar fångar det skörheten, bräckligheten hos den samhällsstruktur man vant sig vid att ta för given. Det är lätt att känna revorna i väven, när man talar om dem. Ordet för tanken till samhällsstrukturerna som ett nätverk av ömsesidiga beroenden, där varpen förutsätter inslaget och vice versa, och där brister i ömsesidighet visar sig som gapande hål. Det ger en idé om att mänsklig aktivitet bidrar till att väva väven.

ÖVERTYGANDE BERÄTTELSE

Men vad är det egentligen som bestämmer vilka berättelser som skrivs eller vilka vävar som vävs? Hur går det till? Jag vrider och vänder på Rosenbergs utförliga resonemang kring denna fråga, men saknar ändå något.

Rosenbergs svar skulle kunna sammanfattas så här: berättelserna som gör att samhället lyckas "organisera beroendena" och leva upp till pliktens krav skrivs genom att känslomässiga band och förpliktelser sakta får växa och sprida sig i allt vidare cirklar, över generationer och från mindre kretsar till större. Samhället måste kunna etablera övertygande berättelser.

Men hur går det till då? Jag får under läsningen en allt starkare känsla av att ledas runt i cirkelresonemang. Och det slår mig att jag framförallt saknar en insikt om hur berättelserna är historiskt bestämda.

Till exempel när det gäller Rosenbergs resonemang kring förnuft och känsla. Han ställer 1700-talstänkarna Immanuel Kant och David Hume mot varandra. Kant som förnuftets förespråkare och Hume som känslans försvarare.

Det är uppenbart att Rosenberg föredrar Hume, även om han visar på farorna med att överskatta såväl känsla som förnuft. Han beskriver kommunismen som en revolutionär rörelse, som förespeglade förnuftets frigörelse från känslan, och fascismen som en reaktionär rörelse, som förespeglade känslans befrielse från förnuftet. Han menar att de förenas "i föraktet för den 'delikata väv' av under lång tid utvecklade känslomässiga band och förpliktelser som enligt Hume var vad som gjorde samhället möjligt".

I någon mening är det säkert sant att kommunismen överskattar förnuftet. Marxismen har anspråk på att vara en samhällsvetenskap, det vill säga förnuftig. Den vill driva ut vidskepelse och fördomar och rycka slöjan av samhällsmaskineriet, för att blottlägga hur det fungerar.

Men ändå blir det fel att ställa förnuft och känsla mot varandra i den marxistiska traditionen. När jag försökte få ordning på mina tankar kring detta, stötte jag på ett avsnitt hos den belgiske ekonomen Ernest Mandel, där han i sin bok *Marxismens plats i historien* kritiserar de utopiska socialisterna som trädde fram i övergången mellan 1700- och 1800-tal och som skisserade på och i några fall försökte förverkliga radikala samhällsexperiment. Mandel skriver: "De utopiska socialisterna överdrev förnuftets roll (...) i bestämmandet av de breda massornas handlande. De hade inte en tillräcklig förståelse för att det som kan vara avgörande för individer tagna för sig, mycket sannolikt kommer att neutraliseras när ett stort antal individer handlar

kära läsare

Fanns det egentligen någon sanning? Över en morgontrött fika mitt i stressen med att sammanställa detta tidskriftsnummer utbryter en filosofiskt anstruken ordväxling i redaktionsgruppen. Korrekturläsningen av numrets texter – med frågor om allt från grunden till människans onda handlingar till sökandet efter en möjlig orsak bakom krigets fasansfulla slaktande – har fått igång sinnena.

Samtalet snirklar sig vidare till funderingar om hur långt vetenskapens möjligheter till – och anspråk på – att besvara livets stora frågor sträcker sig. Och vilken vetenskap är vetenskap? Är även marxismen en social konstruktion? Under loppet av några minuter genomgår redaktionen en inre kris, vilken övervinns med hjälp av nya uppslag för kommande teman att behandla i Röda rummet. Vetenskap, ovetenskap och vetenskapsteoriska synsätt blir en given framtidstråd.

Fikastunden är över, korrekturläsande och bildletande återupptas. Tills vidare nöjer vi oss med den målsättning vi uttryckt så många gånger förut: tidskriftens uppgift är inte att leverera färdiga svar utan att ställa viktiga frågor och få igång grundliga och undersökande samtal. Och därmed se bakom, och utmana, etablerade "sanningar".

I exempelvis den dominerande politiska sjukvårdsdebatten dyker nu allt fler debattörer upp som "slår fast" att det i sig är något bra att få in vinstintressen i vården, och som därmed försåligt förskjuter frågans epicentrum till att enbart handla om medlen för hur det ska gå till. När på det sättet ifrågasättandet av själva fundamentet utdefinieras är det i sig en uppfordrande utmaning att inte acceptera dagordningen. Därför är vi glada att kunna publicera Maria Sundvalls essäistiskt funderande artikel som borrar mer på djupet i frågan.

En annan strävan som ligger oss varmt om hjärtat är att bidra till motståndets egen "berättelse". Att radikala folkliga rörelser skriver sin egen historia – även när den handlar om nederlag som i frågan om kärnkraftsomröstningen – är nog en av de pusselbitar vi behöver för att sträva vidare i kampen bort från det system där vinsten är norm. En annan är visioner, ja rent av utopier, om hur ett annat samhälle kan se ut. I detta nummer fick vi med bägge delar.

I kommande tar vi bland annat upp brott, straff och socialisters syn på chefer. Och så återkommer vi till diskussionen från morgonfiket.

/Hälsningar redaktionen

gemensamt(...) Det var därför som Marx och Engels baserade sig på de gemensamma intressena hos individer som tillhör en samhällsklass som var förutbestämd att bli en majoritet i det borgerliga samhället: proletariatet; detta var den kraft som skulle öppna vägen till det socialistiska samhällets uppkomst. Men deras inställning förnekade varken betydelsen av propaganda eller utbildning, eller förnuftet, eller en rad känslor i kampen för socialismen, i den utsträckning som alla dessa drivkrafter på ett eller annat sätt underlättar proletariatets gradvisa uppvaknande till att inse sina klassintressen, att uppnå klassmedvetande.”

Jag tolkar det som att det som upphäver den falska motsättningen mellan förnuft och känsla är intressena och intressekampen. Människor och historien drivs framåt vare sig av förnuft eller känsla utan av insikten om gemensamma intressen och möjligheten att kämpa för dem.

Och när människor förändrar sin verklighet genom kollektiva handlingar – utifrån sina intressen – händer också något mycket starkt med den ”delikata samhällsväven”.

Det finns otaliga exempel i historien på detta. Från den stora strejken på Scania i Södertälje på 90-talet, då invandrarfientliga krafter fick bra mycket svårare att föra fram sitt budskap när arbetarna, oavsett ursprung, gick ut i gemensam kamp. Till den historiskt exceptionella vänlighet jag själv minns från en kort period i Nicaraguas historia, strax efter revolutionen och diktaturens störtande 1979, när människor nyss hade börjat känna sig som herrar över sina liv. Från arbetarna i Västervik under hungerrevolterna våren 1917, som solidariskt organiserade såväl livsmedelsförsörjningen som ordningsmakten, till den gemensamma solidariteten och det vardagliga stödet i Storbritanniens gruvbyar under den långa gruvstrejken 1984-85.

Göran Rosenberg betonar släktbanden, kedjan, som han kallar det. Han skriver om hur vi är länkade vid dem som kommer före oss och vid dem som kommer efter oss. ”Plikten måste kultiveras i en generationsöverskridande mänsklig gemenskap.”

Han beklagar att vi frigjort oss från familjen som offentlig institution i samhället (samtidigt som han erkänner att det varit nödvändigt för kvinnans frigörelse). ”Med familjens privatisering och marginalisering står ingenting längre mellan individen och staten. Och när det undan för undan visar sig att staten inte kan göra familjens jobb – mellan individen och marknaden.”

NYA TILLHÖRIGHETER

Han varnar för att ett samhälle som framställer individer som fria från allt beroende riskerar att förr eller senare producera ett samhälle där beroendet blir mycket mer synligt. ”Klanen, gänget, den etniska enklaven och den religiösa sekten är exempel på samhällen där beroendet är mycket synligt och starkt förpliktande...”

Det är väl formulerat, men där Göran Rosenberg talar om familjens frånvaro tänker jag att det snarare är förlusten av kollektivet, gemenskapen, som leder människor till desperat sökande efter nya tillhörigheter. Den förlorade trovär-

digheten hos socialistiska lösningar och bankrutten för progressiva rörelser i tredje världen.

Rosenberg beskriver ett tidigare samhälle, som kunde vidga små varma kretsar av lojaliteter till allt större och svalare kretsar av rättvisa. Och fortsätter: ”Med tiden kom den varma kretsen att betraktas som otidsenlig och plikten som överflödig. Den nutida människan, sades det, var upplyst och vidsynt nog att knyta sin känsla av samhörighet till en allt vidare krets av människor direkt, till en universell författning eller en allmänmänsklig konvention eller en globaliserad marknad, istället för att gå omvägen via den samhörighet som formats av uppväxten, kulturen och språket, än mindre av traditionen, etniciteten och religionen.”

För honom är det bara ett dystert perspektiv. Han återkommer till att människan måste leva i två världar, som han kallar pliktens och profitens. Annars kommer samhället att avmoderniseras.

Jag delar hans oro för – den redan pågående – avmoderniseringen. Men jag kan inte acceptera att de enda alternativen är familjens band eller klanens/sectens nya fjättrar, att släktkänslan och familjebanden är den bästa möjliga myllan för att odla plikt-känslan i samhället – det är väl också en berättelse, lika historiskt bestämd som de andra berättelserna. Och nog går det att tänka sig andra berättelser, där plikten knyts till den vidare kretsen. Den del av 1800- och 1900-talens historia som dominerades av arbetarrörelsens frammarsch kan beskrivas som en historia om utvidgningen av samhörighetskänslan.

Många av oss radikala socialister uppfattar nog Sverige under efterkrigstiden som ett ganska ljummet reformistiskt samhälle. Ändå visar berättelsen om detta Sverige – med FN-anda, tal om internationell fred och frihet, neutralitet och försvar av små länders rättigheter, sextioalets invandrare med rätt att arbeta under samma kollektivavtal som svenskfödda (till skillnad från baltiska byggnadsarbetare i 2000-talets Sverige) – att ett universellt medvetande är möjligt. Kan bli möjligt.

Det är en viktig skillnad. Är det tanken att människan ska kunna känna sig samhörig med vidare kretsar, ja kanske med hela mänskligheten, som gör henne rotlös och ensam och sårbar för nyliberalismens förstörelse? Eller är det politiska och fackliga ledningars övergivande av denna strävan till kollektiv och global samhörighet som leder till förfall och avmodernisering? I det senare fallet går det att förklara som en historisk process, vilket i sin tur gör det möjligt att resonera om hur vi ska förhindra att det upprepas i framtiden.

Synsättet får politiska konsekvenser. Göran Rosenberg skriver att Sverige (innan den nyliberala eran) ”hade gått mycket långt, kanske för långt, i förstatligandet eller kommunaliseringen av ömsesidiga förpliktelser mellan människor. (...) I ett samhälle där mellanmänskliga förpliktelser i så hög grad hade omvandlats till statliga varor och tjänster skulle steget från offentlig till privat produktion inte uppfattas som särskilt stort.”

Vad betyder det? Att eftersom Sverige haft ett

utvecklat offentligt trygghetssystem skulle det ha varit lättare att privatisera verksamheterna? I så fall håller jag inte med. Jag håller inte ens med om att det gick särskilt lätt. Fortfarande är en ovanligt liten andel av den offentliga servicen privatiserad jämfört med andra EU-länder. Undersökning efter undersökning har visat att människor försvarar den offentliga servicen.

Fast visst ”borde” vi ha sett mer omfattande protester, varför inte revolter, redan mot de inhugg i välfärdsstaten som gjorts. Men bristen på protester beror inte på för mycket offentlig verksamhet. Har det inte mer att göra med sådana historiska faktorer som byråkratiseringen av den svenska arbetarrörelsen, bristen på kamptraditioner och politiska alternativ och den förvirring som uppstått när alla de etablerade partierna accepterat samma omskrivning av berättelsen? Det vill säga, har det inte att göra med frågan om makten över besluten, och styrkan att utmana den makten?

MAKTEN OCH FRIHETEN

Och maktfrågorna saknas i Göran Rosenbergs bok. Eller, rättare sagt, han saknar dem själv. Han skriver att han hade velat skriva en pamflett mot privatiseringen, men att det inte gick, eftersom det inte fanns någon eller något att utpeka och anklaga. ”Var vi inte alla villiga deltagare i frigörelsen av oss själva från långsiktiga beroenden och förpliktelser?” Vi valde alla friheten, skriver han.

Mot det måste jag protestera. Nej, vi valde inte alla, på samma sätt, med lika mycket makt, med samma resurser. En del har valt och tjänat på det. Andra har blivit valda åt och förlorat på det. Det finns några att anklaga: De politiker som gick med på avregleringarna och de enorma överföringarna av pengar – och makt – från låginkomsttagare och offentlig sektor till höginkomsttagare, företag och banker. Det socialdemokratiska parti som använde sin fortfarande oerhörda styrka till att övertyga medlemmarna om att härda ut på det som på 80-talet kallades den ”tredje vägen” men som på 00-talet blivit den vanliga EU-autostradan. De fackliga ledare som accepterat privatiseringar, nedskärningar och ökad löneuppsplittring av kollektivet.

Så berättelse-metaforen leder omedelbart till nya diskussioner, om vilken berättelse det handlar om. Berättelsen om ”oss” som valt att kasta oss ensamma ut på en marknad, och därför inte har något att sätta emot utvecklingen. En utveckling som är en produkt av moderniseringen i sig, och som skapar en modern människa som är omedveten om samhället.

Eller berättelsen om en långsiktig svacka i den globala kapitalismen som den försöker lösa med nyliberala lösningar, och där marknadskrafter förstärkts därför att andra sociala och politiska krafter lidit nederlag, eller åtminstone allvarliga bakslag. En utveckling som visserligen accelererar på ett ödesdigert sätt, men som går att bekämpa, eftersom den moderna människan är omedveten om samhället, bara tills hon blir medveten om det.

På samma sätt som att de flesta av (med)resenärerna på pendeltågsperrongerna i Stor-Stockholm för fyra år sedan var omedvetna om

samhället ända tills deras rätt att komma till jobbet i tid drabbades av privatiseringen. Då hörde jag allt fler, av vilka många sannolikt hade röstat borgerligt, säga att "kollektivtransporten är ju en samhällsservice!"

Det vill säga, omedvetenheten består *tills* intressekampen får liv igen.

RESURSER RÄCKER INTE

Göran Rosenberg slutar sin bok med frågetecknet hängande över raderna. Det han inte kommer fram till, därför att han inte tror att det är möjligt att komma fram till det, är frågan om hur vård och omsorg ska kunna organiseras. Hur de ska kunna bedrivas så att vårdbiträdet inte bara ska fortsätta att hålla den döendes hand utan också få möjligheter att återta de förlorade förpliktelserna mot gamla, sjuka, svaga.

Den frågan tycks på en nivå lätt att besvara: Det fordras stora samhälleliga satsningar, att gigantiska resurser omfördelas och den offentliga servicen återställs till tidigare nivåer. Skattepolitiken måste ändras, EU:s nyliberala ordning bekämpas (och i ett första steg måste vi få rösta om EU:s nya grundlag som kommer att göra sådan kamp ännu svårare).

En sådan plan för välfärdens återupprättande skulle skriva om berättelserna. Den socialistiske ekonomen Sten Ljunggren brukar tala om att alla samhällen bygger palats, frågan är bara vilka. Om välfärden skulle byggas upp till ett palats, då skulle det bygga en ny berättelse om människovärde och lika rättigheter och om vems behov som samhället prioriterar.

Det räcker inte med mer resurser. Det fordras

också något som aldrig funnits i välfärdsbygget – verklig demokrati. Människor är så goda som de får lov att vara, men då måste de också märka att deras kunskande och behov betyder något. Det gäller de människor som arbetar i vården lika väl som dem som brukar den. Idag är det vanligt att "allmänheten" får plats i sjukhusstyrelser, även i landstingsägda sjukhus. Men då handlar det om företrädare för näringslivet, politiker och kanske någon avdankad militär som utses med sin "ledarförmåga" som merit. Mer sällan handlar det om företrädare för de befolkningslager som verkligen är beroende av en offentlig, väl utbyggd och fungerande välfärd.

De enda – men inspirerande – exemplen på att breda befolkningskikt styr vården, är väl då de styr genom att säga nej. När lokala rörelser ställer samman statistik över de lokala vårdbehoven, går till pressen, utmanar politikerna på hearings och lyckas stoppa sjukhus- eller vårdcentralsnedläggningar – då visar det också framåt mot möjligheten av folkstyrda välfärdsinstitutioner.

Och det för över till den verkligt svåra, pinsamt svåra frågan: hur kommer man dit? Frågan om hur vi ska rädda vården och omsorgen är en av alltför många frågor i vår tid som fordrar för stora svar. Folk har protesterat och stoppat försämringar i vården, folk har röstat bort borgerliga majoriteter just därför att deras politik drabbade vården. Men välfärdsförstörelsen är som ett snälltåg som rullar på, och det är lätt att känna sig patetisk när man står vid sidan om rälisen med plakatet i hand.

Ändå finns det uppmuntrande exempel, som

aktionsgruppen Sjukvården Inte Till Salu i Göteborg, eller det nya nätverk för rättvisa och gemensam välfärd som lanserats. De är självklart otillräckliga, men de visar framåt på några punkter. Framförallt verkar det positivt att de inte bara drar in de vårdanställda eller patientföreningarna utan försöker nå ut brett till fackföreningar och andra folkrörelser. Och att de ifrågasätter själva grunden i den propaganda som säger att det inte längre finns pengar.

Så på samma sätt som förändrade villkor leder till förändrade berättelser, måste man angripa och försöka skriva om berättelserna för att förändra villkoren.

Det gäller att ta kamp om berättelserna. Och i den strävan kan Göran Rosenbergs essäbok vara såväl en inspiration som en utmaning till diskussion.

HUR GICK DET SEDAN?

– tjugofem år sedan kärnkraftsomröstningen

Den 23 mars i år har det gått precis 25 år sedan folkomröstningen om kärnkraften. Vad blev resultatet? Inget avvecklingsdatum är i sikte och nu satsar kraftindustrin miljarder på att öka kapaciteten i kärnkraftverken i Ringhals och Forsmark. Vad står på dagordningen sedan? Och vad hände egentligen med antikärnkraftsrörelsen?

Elva kärnreaktorer i landet drivs fortfarande. Kärnkraftsindustrin investerar mer än 25 miljarder i en uppgradering av kapaciteten på de befintliga reaktorerna och smider bakom kulisserna planer på att i framtiden bygga nya. Denna offensiv riktar i praktiken in sig på att undanröja det relativa hinder som folkomröstningen, trots ja-sidans stora seger, innebar för kärnkraftsindustrin.

Folkomröstningen för 25 år sedan slutade med nederlag för Nej-sidan. Ja-sidan hade delat upp sig på två alternativ, linje 1 och linje 2, som tillsammans vann stort över nej-sidans linje 3. I praktiken var bägge dessa alternativ utbyggnadsalternativ (fem reaktorer laddades efter folkomröstningen) Men den starka opinionen mot kärnkraften tvingade även ja-sidans generaler att plocka fram ett avancerat orwellskt nyspråk och kalla sig ”avvecklingsalternativ”. Så en effekt av omröstningen - som varit mycket svårare att se än nej-sidans mycket tydliga förlust - var att det, om än temporärt, blev politiskt omöjligt att föreslå fortsatt utbyggnad utöver det program som redan var beslutat tidigare. Politikerna tvingades efter omröstningen, åtminstone till en början, att förhandla om ”avveckling”

Det tydligaste uttrycket för detta är beslutet om stängning av Barsebäck. Reaktor 1 stängdes 1999 och det finns nu ett regeringsbeslut om att stänga den andra reaktorn under 2005 (ett beslut som kraftindustrin just nu gör allt för att ogiltigförklara, via bland annat förhandlingar i miljödomstolen)

Men dessa bromsande följder för kärnkraftslobbyn kan inte på något sätt skymma nederlaget. Den starka folkopinion som hävdade att kärnkraften måste stoppas, eftersom den är livsfarlig, och den livaktiga rörelse som drev det kravet led ett mycket allvarligt bakslag. Antikärnkraftsrörelsen dog efter folkomröstningen.

Vad berodde nederlaget på? En viktig förklaring är förstås kraftindustrins och näringslivets överlägsna ekonomiska inflytande i allians med statens politiska makt. Men, inte minst viktigt, nej-sidans historiska möjligheter att kontra detta underminerades och kvävdes av de politiska krafter som tillfälligt lämnade riksdagskorrido-

erna och uppifrån kom att kväva nej-rörelsen inför folkomröstningen (se artikel nästa sida). Den kanske historiska möjlighet som fanns för antikärnkraftsmotståndet att skapa en folkrörelsekraft stark och bred nog att på allvar ta upp striden mot kraftindustri och stat – och göra folkomröstningskampanjen till ett steg i det arbetet – förskingrades.

Just nu håller Centerpartiet – på den tiden en av de huvudsakliga korridoraktörerna – på att ta steget fullt ut och göra sig av med det sista av sin kärnkraftskritik för att kunna ingå en allians med de andra borgerliga partierna och med kraftindustrins ägare. Beslutet, som riksdagen fattade 1991 om att kärnkraftens skulle vara avvecklad 2010, har idag övergetts. I stället sägs det nu pågå ”samtal” mellan partierna (inklusive vänsterpartiet, vid och efter folkomröstningen nära allierade med centern) och kraftindustrins ägare i syfte att ”nä en frivillig överenskommelse med industrin”.

Man kan förstå kärnkraftsindustrins belåtenhet med denna modell. De utstrålar nu kaxigt självförtroende i avsaknad av bredare motstånd. Lika sturskt, som i avsaknad av tillförlitlig vetenskapligt stöd, hävdar dess lobbyister att avfalls-frågan är löst och varnar för ”oöverskådliga effekter” om de hindras i sina kärnkraftsplaner. De har också eldunderstöd i sitt lobbyarbete från viktiga delar av de s-märkta fackledningarna inom framst industrifackförbunden.

Det enskilda politiska beslut för drygt 25 år sedan, som sannolikt var mest avgörande för Nej-sidans omröstningsnederlag, var den socialdemokratiska ledningens bedrägligt taktiska drag att bilda linje 2. Detta ”löntagaralternativ” kallades för ”avveckling med förnuft”, men var i sak identiskt med storföretagens och högerns linje 1 (förutom ett tillägg på röstsedeln om samhällelig kontroll över elförsörjningen, vilket i ljuset av den gångna vinterns strömkaos och uppror mot Sydkraft AB närmast ter sig parodiskt) Där satsade s-ledningen hela sin prestige på att få landets befolkning att följa sina traditionella partipolitiska sympatier i stället för att ta ställning till sakfrågan om kärnkraften. Hans Blix från folkpartiet (som också stod bakom linje 2) medgav långt senare att ”Vår linje var bara en kompromiss (...) en eftergift till opinionen”

Fanns det då inte någon chans för kärnkraftsmotståndet att kontra detta taktikspel innan omröstningen? Jo, diskussionerna om detta fanns inom miljörörelsen och nej-sidan hade ett viktigt försprång i opinionen. När vi idag plockar fram och presenterar den undanträngda nutidshistoria som analyserar hur detta försprång förlorades, och vem som bar ansvaret, är det som ett bidrag till en framtida rörelse.

Kärnkraften finns kvar, och mitt i vardagslunken är varje dag med denna livsfarliga teknologi ett nederlag. Varje dag med kärnkraft innebär en risk för olyckor med oöverblickbara konsekvenser, att allt mer radioaktivt avfall ansamlas och att urangruvor fortsätter att ödelägga mark och människor. Bristen på en folklig rörelse som artikulerar motståndet – och måhända en utbredd vanmakt – gör att opinionsciffrorna i Sverige idag (med alla reservationer: undersökningarna är oftast beställda direkt från kraftindustrin) pekar på ett minskat motstånd. Men, som Svenska Dagbladet nyligen formulerade det i en politisk kommentar; ”opinionen har svängt förr, och den kan göra det igen”. Därför är det viktigt att titta tillbaka – utan att blunda.

**Björn Rönnblad
Per-Olof Larsson**

Läs mer:

- **Artikeln Kärnkraftsbumerangen** av Tord Björk, i Röda rummet nummer 1/2001. Finns på www.rodarummet.org
- **Miljötidningen** nummer 3-04, temanummer om kärnkraften. Kan beställas från Miljöförbundet Jordens Vänner's kansli tel 031- 121808. Hemsida www.mjv.se
- **Folkkampanjen mot kärnkraft och kärnvapen** nås på www.fmk.se
- **Folkrörelsestudiegruppen** har också material om antikärnkraftsrörelsens: www.folkrorelser.nu

RÖRELSEN SOM STRÖPS

Under vinjetten *Omläsningen* ska Röda rummet framöver presentera böcker eller artiklar från äldre tider, som lästa i ljuset av vår nutid kan bidra med viktiga lärdomar. Vi inleder nu med att påminna om boken *Det förlorade försprånget*, i vilken antikärnkraftsmotståndets uppgång och fall kritiskt granskades inifrån och underifrån av aktiva i rörelsen. Författarna beskrev dödsorsaken som ”dråp genom strypning”

En politikerdominerad valmaskin utan styrning. Vid folkomröstningen 1980 var det vad som återstod av den upproriska rörelse som året innan ledde på poäng mot kärnkraftsetablissemang. Vad hände på vägen? Vem bar ansvaret för att rörelsen ströps?

Den 23 mars 1980 hölls folkomröstningen om kärnkraft. Nej-alternativet, linje 3, fick 38,7

procent av rösterna. 39,1 procent röstade på linje 2, socialdemokraternas alternativ, som med en taktisk manöver lyckades framställa en dryg fördubbling av kärnkraftsprogrammet som ”avveckling med förnuft”. I sak var det dock samma som linje 1, moderaternas och näringslivets ja-alternativ, som fick 18,9 procent av rösterna.

Omröstningsresultatet förlamade antikärn-

I mars 1979 var det svenska kärnkraftsmotståndet starkt, efter att i många år ha bedrivit ett folkrörelsearbete på tvärs emot såväl kraftindustri som stat och politikerelit.

Opinionen mot kärnkraften hade tagit fart i början av 70-talet, då en obunden rörelse började växa fram. När denna misslyckades med att skapa en stark riksorganisation de första åren kunde den inte hindra centerpartiet från att göra

bild: Mats Heijl

Demonstration inför folkomröstningen, Göteborg 1980

EN ARTIKEL AV BJÖRN RÖNNBLAD

Artikelförfattaren var i slutet av 70-talet och tidigt 80-tal aktiv i Miljöförbundet och Folkkampanjen. Ingår i Röda rummets redaktion.

kraftsrörelsen, som sedan dess inte lyckats återhämta sig. I boken ”Det förlorade försprånget” från 1982 analyserar författarna, som alla var djupt indragna i kampanjarbetet, orsakerna till nederlaget genom att skriva rörelsens egen historia:

nej till kärnkraften till en partipolitisk sprängbräda. S-regeringen drev på för kärnkraftsutbyggnaden, men internt var socialdemokratin djupt splittrad, en majoritet av fotfolket var kritiska eller tveksamma. I valet 1976 gick Centerpartiet

Teckning: Ulf Frödin

Ur "Det förlorade försprånget"

starkt framåt på kärnkraftsfrågan och de borgerliga tog över regeringsmakten med centerledaren Torbjörn Fälldin som statsminister.

De närmaste två åren försvagades därför antikärnkraftsrörelsen, men lyckades sedan återta initiativet och stärka sig. På initiativ från Miljöförbundet bildades våren 1978 den politiskt brett sammansatta Folkkampanjen mot Atomkraft, med erfarna miljöaktivister som tongivande krafter. Organisationens förmåga att ta initiativ till massaktioner, bland annat genom att fokusera på den olösta frågan om kärnkraftens avfall, gjorde att opinionen mot kärnkraften åter stärktes efter ett par års dalande. Fälldin-regeringen tvingades avgå på hösten för att inte behöva handla i strid mot den så kallade "villkorlagen" (som de själva stiftat) om säker avfallshandling.

I det läget började rörelsen driva kravet på folkomröstning med en mycket omfattande namnsamlingskampanj. Då lyckades man också någorlunda framgångsrikt bryta centerstämpeln. Fackliga aktivister samlade namn på industriarbetsplatser – vilket dittills varit rörelsens svagaste punkt.

Det var i denna situation av styrka och växande rörelse som, den 28:e mars -79, kärnkraftsolyckan i Harrisburg i USA slog ned i människors medvetande. Varningarna besannades och opinionssiffrorna nådde sin högsta topp. Rörelsen kallade omedelbart till demonstrationer i flera städer, demonstrationer som blev de största hittills. Onsdagen den 4 april svängde statsminister Olof Palme (med flera partiledare) i frågan om folkomröstning.

PROFFSPOLITIKER

Efter det började saker att hända med Folkkampanjen. Ett "nytt sällskap kom in på den centrala styrgruppens möten och i andra organ, som av olika skäl fick inflytande på förloppet", heter det i boken. Det var de parlamentariska proffspolitikerna från framför allt centern och vpk (nuvarande vänsterpartiet) som gjorde entré.

I detta läge, när man verkligen kunde vänta en tillströmning av av förut oorganiserade aktivister pressade centerns representanter, med fullt stöd av vpk, på för en byråkratiskt uppbyggd

kampanjorganisation utan rätt till enskilt medlemskap. De behövde avföra frågan från dagordningen efter folkomröstningen, för att kunna ingå i nya regeringar, och ansåg därför att Folkkampanjen skulle upplösas.

Kampanjen skulle, enligt deras synsätt, i första hand lita till partiernas valapparater. Centern och vpk agerade samordnat för att köra över inflytandet från folkrörelsens gräsrotter (De drev till och med gemensamt förslaget att folkomröstningen skulle hållas på valdagen, vilket på ett extremt sätt skulle ha koncentrerat kärnkraftsfrågan till partiernas vanliga valrörelse och därmed fått Folkkampanjen att fungera som ett stöd till c och vpk)

Folkkampanjen antog ett parlamentariskt "ansvarsfullt" Nej-alternativ om avveckling på upp till tio år. Detta försvagade kärnkraftsmotståndets argumentation mot ja-sidan, särskilt efter olyckan i Harrisburg; hur kunde nej-sidan hävda att reaktorerna var livsfarliga och samtidigt förespråka att de skulle få drivas upp till tio år?

De tongivande i Folkkampanjens dittillsvarande ledning, framför allt personer från Miljöförbundet och Fältbiologerna, med stöd av representanter från bland annat Socialistiska Partiets föregångare KAF, försökte stå emot partibyråkraterna. Men de förmådde inte bjuda tillräckligt hårt motstånd när demokratisk diskussion och aktivitet ersattes av räv- och rackarspel. Beredningsgrupper tillsattes, kampanjinitiativ sattes i långbänk, beslut förhalades och makten över kampanjen myglades in i korridorerna. En helt ny ledning för Folkkampanjen tillsattes uppifrån. Och under tiden hände ingenting utåt.

På detta sätt tappade kärnkraftsmotståndets erkända riksorganisation nästan fyra månaders tid. Företagens kampanjlobby "Näringslivets energifakta" kunde hämta in det försprång nej-sidan haft och planera sin skickligt upplagda propaganda. Och den socialdemokratiska ledningen kunde oemotsagd planera sin kommande manöver.

LÖNTAGARKONTOR

Om Folkkampanjen offensivt, och tillsammans med kritiska socialdemokrater, hade kunnat delta i LO:s och socialdemokraternas debatt om "löntagaralternativet" så hade man kanske också kunnat gå vidare och slå emot idén med tre valsedlar, menar bokens författare.

De som behövde vinnas för nej-sidan var i första hand socialdemokratiska arbetare – i den gruppen fanns de flesta som ännu tvekade hur de skulle ställa sig. För miljörelsefolket och de socialdemokratiska kärnkraftsmotståndarna var det uppenbart att detta skulle försvåras av en rörelse med center/vpk-stämpel.

I ett försök att motverka detta föreslogs därför att arbetsplatsarbetet skulle organiseras upp i form av ett Löntagarnas informationskontor som skulle vara en självständig del av kampanjen. Man skulle kunna få ett större nät av arbetsplatsgrupper än den endast handfull sådana som redan bildats på stora arbetsplatser och som arbetade framgångsrikt. Tanken med löntagarkontoret var att man skulle kunna nå ut med

Antologin *Det förlorade förslaget* (red. Björn Eriksson, Liselott Falk, Lasse Herneklint och Peter Larsson) gavs ut av Miljöförbundet 1982 och kan lånas på bibliotek eller återfinnas i väl-sorterade antikvariat.

information till arbetare just såsom arbetare med sina egna klassintressen.

Detta vände sig centern och vpk emot. I stället skulle, även enligt vpk:s inställning, arbetarna nås "som individer". Detta ledde till hårda mot-sättningar i kampanjledningen. Löntagarnas informationskontor fick inte alls de resurser som motsvarade dess stora betydelse (av kampanj-budgeten på drygt 23 miljoner fick de bara en halv miljon). Center-vpk-koalitionen ville dessutom detaljgranska det politiska innehållet i det informationsmaterial som gick ut till arbetsplatserna, och stoppade till och med tryckningen vid två tillfällen.

Att löntagarkontoret överhuvudtaget kom till stånd, (och där socialdemokratiska kärnkraftsmotståndare snabbt lyckades öka antalet arbetsplatskontakter från 0 till 5300 på tre månader), var ett resultat av miljörörelsens påtryckningar.

DRÅP GENOM STRYPNING

På senhösten insåg miljörörelsen att den organisatoriska striden var förlorad och agerade mer självständigt för att rädda vad som räddas kunde av rörelsen. De upprättade ett miljörörelsens eget kampanjkansli och vände sig självständigt till Folkkampanjaktivisterna ute i landet. Förutom förslaget om löntagarkontor drev de därifrån på för att genomföra enskild *anslutning* till kampanjen när nu enskilt *medlemskap* förbjöds uppifrån.

I Folkkampanjtoppen hade dock snaran dragits åt för hårt. Vid behov hade de ledande partirepresentanterna där använt sig av ren och skär maktutövning för att driva igenom sin vilja. Vänsterorganisationer, bland annat KAF, hade rensats ut från ledningen. Centern och vpk (och i viss mån kds) delade upp makten mellan sig i utskotten i den apparat som byggdes upp.

De tillsatte ledande befattningar på kanslierna både i toppen och litet längre ner. Personerna som sattes in hade meriter från statlig verksamhet, men saknade i många fall kunskaper om de uppgifter de skulle arbeta med. Och bland de som anställdes på det centrala kampanjkontoret i Stockholm var lönegapet närmare 10 000 kronor i månaden mellan de bäst och sämst betalda.

I denna organisation utvecklades vad bokens författare kallar för "småpåveri". Olika avdelningar och utskott hade ansvar för begränsade områden, som inte kunde styras. Det fanns inga organ som kunde överblicka helheten. Men allt oftare företrädde Folkkampanjen offentligt av "tunga partipolitiker" från centern och vpk.

Centralt var miljörörelsen för svag för att stoppa detta. Lokalt varierade det med styrkeförhållandena. Där aktiviströrelsen var stark och lyckades bekämpa partiapparaterna, som exempelvis i Göteborg, bedrev medlemmarna ett bra kampanjarbete. Men frångagna möjligheten att påverka helheten.

I sin "slutplädering" i boken sammanfattar bokens redaktörer sin syn på vad som hänt: "Den livskraftiga folkrörelseandan och förmågan att rikta antikärnkraftsupprorets kraft mot kraftbolag, stat och kärnkraftssålda partiledningar kvävdes sakta från april 79 av centern och vpk, med kds som nedhjälpare. Kvar blev en valmaskin med ett färgsparkande, folkligt yttre, men utan folkrörelsestyrning, utan förmåga att orientera sitt försvar och sina angrepp i den avgörande sammandrabbningen med Makt-sveriges linje 1 och linje 2 – en prunkande bil utan ratt.

Man kan inte tala om ett klart uppsåt bakom denna kvävning, utan den blev resultatet av okunnighet och särskilda partiintressen vid sidan av syftet att stoppa kärnkraften och vända energipolitiken i mänskliga banor. Vi anser att det var dråp genom långsam strypning."

Och sedan lägger de till att: "Det är inte hämnd vi är ute efter. Brottet kan inte sonas. Det går bara att ge liv åt en ny rörelse"

Artikeln har tidigare publicerats i veckotidningen *Internationalen* i april 1994.

En journalistisk motröst

Prova Arbetaren du med! Varje vecka med reportage, nyheter, debatt och kultur.

Dessutom med essäsidorna Radar. Kända författare delar plats med metallarbetare och globaliseringsaktivister i en ständig utforskning av samtiden.

BARA FÖR RÖDA RUMMETS LÄSARE:

10 nummer av Arbetaren och essäboken Radar

Boken Radar innehåller de bästa essäerna från Arbetarens Radarsidor 2002–2004. Redaktör är Andreas Malm.

Ja! Jag vill beställa:

- 10 nummer av Arbetaren och Radar-boken, 99:-
- Ett gratis provex

Fler erbjudanden på:
www.arbetaren.se

Namn .....

Adress .....

Postadress .....

Telefon .....

Du kan också mejla in din beställning:
prenumeration@arbetaren.se

PORTO
BETALT
om du använder
adressen nedan

**ARBETAREN
SVARSPOST**

110454700
110 19 Stockholm

DET STORA SPELET

DRIVKRAFTERNA BAKOM ANDRA VÄRLDSKRIGET

Få ämnen har stötts och blötts så utförligt som andra världskriget. I den dominerande borgerliga historieskrivningen är det vanligen en fokusering på de stora militära drabbningarna och ledarnas dumdristiga eller geniala drag. Churchill har i detta sammanhang, med sitt segervissa v-tecken, blivit sinnebilden för en enskild individ med en enorm politisk aktionsradie. De sociala och ekonomiska faktorerna – de materiella intressen som ytterst bildade krigets fond – tonar bara fram i fjärran. I vår kommer det dock glädjande nog ut en bok på svenska – *Vad andra världskriget egentligen handlade om* – som just utifrån detta perspektiv försöker att dissekera krigets fysiologi, skriven av den numera framlidne belgiske marxisten Ernest Mandel. Med utgivarens, bokförlaget Röda rummet, goda minne publicerar vi här ett kapitel ur denna bok som väl ringar in Mandels historiska metod.

Det var imperialismens expansion och dess inre motsättningar som var de bakomliggande orsakerna till andra världskriget. Men det var en speciell imperialistmakt – Tyskland – och en speciell del av den tyska härskande klassen, nämligen de delar som var mest direkt knutna till vapenproduktionen och mest behjälpliga i Hitlers skapande av Tredje riket, som medvetet utlöste kriget.

Så tidigt som 1931 hade Trotskij förutsagt att om Hitler skulle gripa makten, skulle han komma att starta krig mot Sovjetunionen.¹ Efterklok skrev den brittiske historikern Trevor-Roper 1964: "För att förverkliga sitt yttersta mål, återupprättandet och utsträckningen av det förlorade tyska imperiet i öst, hade Hitler alltid insett att diplomati inte skulle räcka. Till sist måste det bli krig: krig mot Ryssland".²

En mängd historiska bevis stärker den bedömningen. Praktiskt taget från det ögonblick han

blev rikskansler började Hitler rusta upp Tyskland. Ända från början hade hans program två mål: att möjliggöra en omedelbar satsning med stimulanspengar till den krisdrabbade tyska industrin, med en samtidig kraftig ökning av profiten (både mängden profit och profitkvoten); och att förbereda sig för att någon gång i framtiden – senast inom tio år – angripa Sovjetunionen, för att i Östeuropa skaffa den tyska imperialismen motsvarigheten till det brittiska imperiet i Indien.

TYSKA IMPERIALISMENS STRATEGI

Det Lebensraum som det var fråga om stakades till stor del ut redan i fredsfördraget i Brest-Litovsk 1918 och i de radikala tyska imperialisternas och storfinansens allmänna strävanden efter annekteringar under första världskriget. Den ökade kunskap som den tyska borgarklassen sedan dess hade skaffat sig om Rysslands naturresurser, och framstegen för industrialiser-

ingen i Sovjetunionen, kunde bara göra målen för annekteringar ännu mer vittgående och ännu mer frestande. Ett imperialistiskt erövringskrig mot och plundring av Sovjetunionen skulle givetvis inte automatiskt medföra ett storskaligt europeiskt krig, än mindre ett världskrig, åtminstone inte betraktat med den tyska imperialismens speciella ekonomiska logik, eller ens med nazisternas särskilda politiska logik. Nazisterna skulle förvisso ha föredragit att hålla sina motståndare splittrade, och slå ut dem eller neutralisera dem en efter en. Det skulle ha varit mindre kostsamt för den tyska imperialismen att övertala Tjeckoslovakien eller Polen att bli motvilliga allierade, på samma sätt som Ungern, i ett krig mot Ryssland, än att först tvingas underkva dem militärt. Men det skulle endast vara möjligt om det ägde rum viktiga förändringar inom den borgerliga ledningen i dessa länder, och om de upphörde att vara lydstaten till den franska (och i mindre utsträckning brittiska) imperialis-

Exekutionspålar

men. Och det vore i sin tur bara möjligt, om Paris eller London gick med på eller passivt accepterade ett tyskt herravälde på kontinenten.

Hitler försökte steg för steg uppnå detta mål mellan 1935 och 1939, genom en pragmatisk kombination av hot och lockmedel, av utpressning och militära påtryckningar. Mellan 1934

FÖRFATTAREN ERNEST MANDEL

Belgisk marxistisk ekonom. Mandel skrev en rad böcker om det kapitalistiska systemet, arbetarrörelsens historia och socialistisk strategi. Här kan nämnas Senkapitalismen, Arbetarråd, arbetarmakt, arbetarstyre, Från klassamhälle till kommunism och Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen. Hans bok om andra världskriget – The meaning of the Second World War – gavs första gången ut 1986. Mandel var från andra världskrigets slut och fram till sin död 1995 en förgrundsfigur inom Fjärde Internationalen.

och 1938 uppnådde dessa manövrer en rad framgångar (remilitariseringen av Rhenlandet, Anschluss med Österrike, annekteringen av Sudetlandet). Men i och med att den tyska armén ockuperade Prag i mars 1939 kunde de inte längre lyckas. Från det ögonblicket var den brittiska imperialismen (med en gensträvig fransk allierad i släptåg) beslutet att med våld bekämpa varje ytterligare tysk utvidgning i Östeuropa. Hitler visste om det. Men han ville inte avstå från det försprång i moderna vapen som skulle vara ytterligare några år. I och med angreppet på Polen 1 september 1939 riskerade han medvetet krig med Storbritannien. Som ett resultat av detta medvetna val befann han sig från 3 september i krig med Storbritannien och Frankrike.

Efter erövringen av Polen gjordes ett halvhjärtat försök att avsluta kriget – i utbyte mot att London skulle erkänna existerande internationella status quo – det vill säga att Polens och

Tjeckoslovakiens självständighet inte skulle återupprättas. Stalin gav diplomatiskt stöd åt den manövern. Men Hitler visste att han hade små utsikter att få Storbritannien att acceptera en sådan politisk kapitulation.

Den brittiska imperialismens långsiktiga mål var att hindra en fientlig makt från att fullkomligt dominera den europeiska kontinenten, därför att den insåg – helt korrekt utifrån sina egna intressen – att en sådan dominans skulle bli förspelt till ett totalt angrepp från den tyska imperialismen mot det brittiska imperiet som sådant. Hade inte Hitler påstått att han skulle garantera Tjeckoslovakiens oberoende, när man väl hade löst frågan om den tyska minoriteten? London visste vad det hade blivit av detta löfte. Hitlers löften till det brittiska imperiet var inte värda pappret de var skrivna på.

Ett andra till och med ännu mindre seriöst försök att undvika ett världskrig i full skala gjorde Hitler, när Frankrike besegrats i maj-juni 1940.

Hatthylla i ockupationens Paris

Ännu en gång begärde han att den brittiska imperialismen skulle erkänna fullbordat faktum. Men att finna sig i ett Europa som behärskades av Berlin utan att det längre fanns en mäktig självständig fransk armé (så som läget var i juni 1940) var ännu mindre meningsfullt för London än det tidigare förslaget från september 1939, när den franska armén fortfarande existerade. I båda fallen skulle det medföra säker undergång för Storbritannien som stormakt, för att inte tala om risken för att inom några år krossas militärt och ockuperas. Även om vi idag vet att den brittiske utrikesministern Halifax i krigskabinettet stödde Mussolinis försök att medla, samlades den överväldigande majoriteten av den brittiska härskande klassen kring Churchills beslut att ta strid där och då, utan att låta Hitler konsolidera, smälta och organisera sina erövringar. Hitler förstod detta, och avbröt inte för en dag sina militära, ekonomiska och politiska planer för att utvidga kriget, vare sig efter erövringen av Polen eller efter Frankrikes sammanbrott.

Likaså valde Hitler helt medvetet att inleda ett angrepp mot Sovjetunionen redan innan Storbritannien hade slagits ut, det vill säga att utvidga kriget geografiskt och militärt i en kvali-

tativt ny skala. Det beslutet togs så tidigt som i juli 1940. Det var hans eget beslut. Ingen utomstående kraft var ansvarig för det, även om andra makter påverkade och underlättade beslutet genom sina egna handlingar och reaktioner. Den tyska imperialismen hade ett överväldigande ansvar för andra världskrigets utbrott och utbredning – till skillnad från situationen i juli-augusti 1914, när alla de främsta makterna mer eller mindre stövlade in i ett världskrig, utan att egentligen veta vad de gjorde.³

Den tyska imperialismens val att inleda ett öppet angrepp i stor skala kan bara förstås mot bakgrund av den djupa ekonomiska, sociala, politiska och moraliska kris som från 1914 och framåt skakade det tyska borgerliga samhället. Vi behöver inte berätta den historien här. För våra syften räcker det att påminna om att uppsvinget för den tyska ekonomin under den nazist-ledda regeringen ända från början hade en klar slagsida mot tung industri, verktygsindustri och vägbyggen (Tysklands industriella utveckling, se tabell sid 15). All tillgänglig utländsk valuta användes för att samla lager av råvaror för krigsberedskap. Samtidigt byggdes det upp kemiska industrier i syfte att ersätta krigsmateri-

al med syntetmaterial. Dessa åtgärder pekade otvetydigt på att kriget blev alltmer sannolikt, om än inte oundvikligt. Så tidigt som 1935 kombinerades sådana åtgärder med stegvisa avsteg från Versaillesfördragets villkor – genom att bygga upp en militärmakt som var tekniskt mycket överlägsen västmakternas militära styrkor (fast inte så långt före Sovjetunionen som Hitler föreställde sig).

Olika krafter med mer konservativ och försiktig framtoning inom den tyska härskande klassen, inklusive inom militären, ifrågasatte periodvis det kloka i den skoningslösa kurs som inte bara nazisterna utan också deras främsta stödtrupper inom borgarklassen hade slagit in på. Men deras försagda protester var helt resultatlösa, åtminstone så länge Hitlers väg verkade beströdd med framgångar. Först efter nederlagen vid El Alamein, Alger och Stalingrad blev denna opposition mer utbredd, av naturlig självbevaringsdrift. Givetvis ville inte den tyska härskande klassen utrotas, i synnerhet inte av den ryska armén. Men till och med då var dess invändningar ynkligt svaga.

Det tyska industri- och finanskapitalets strukturella utveckling under Tredje rikets första år är ett talande tecken på vilka grundläggande alternativ den tyska härskande klassen stod inför.

Men kapplöpningen mot total upprustning var inte bara skoningslös ur diplomatisk och militär synvinkel. Den utgjorde också ett desperat hasardspel med själva den tyska ekonomin. 1938-39 gled ekonomin ner i en djup finansiell kris. Det uppstod ett kraftigt budgetunderskott. Offentliga utgifter på 55 miljarder mark (vilka skulle komma att växa till 63 miljarder 1939-40) balanserades med skatte- och tullintäkter på endast 18 miljarder mark det året och 25 miljarder följande år. En enorm offentlig skuld blev följden. Man fick allt svårare att hålla inflationen i schack. Timothy Mason menar att det fanns ett direkt samband mellan denna kris och beslutet att starta Blitzkrieg vilket fattades redan 1938-39.⁴ Ty allteftersom räntekostnaderna på statsskulden blev ett allt värre problem, och exporten stagnerade trots att man alltmer tillgrip byteshandel, gjorde sig kapitalets reproduktionslagar alltmer gällande. Om inte en ny och massiv ström av varor sattes i cirkulation riskerade ekonomin att krympa kraftigt. Men Tysklands produktionskapacitet var redan spänd till bristningsgränsen. Det gick inte att med lätthet pressa mer ur arbetarklassen, den lägre medelklassen eller judarna inom det Tredje riket. Den enda lösningen var att utvidga den fysiska produktionens omfattning genom en massiv plundring utanför Tysklands gränser. Det betydde erövringskrig. Och just den sortens krig startades.

TAYLORS HISTORIESYN

I sin bok *Förspelen till andra världskriget* har den brittiske historikern A J P Taylor ifrågasatt att den nazistiska regimen hade ett särskilt ansvar för att ha utlöst andra världskriget. Trots de många intressanta insikter han presenterar, är hans grundläggande tes inte försvarbar. Han argumenterar för att Hitler i grunden var en opportunist

utan någon klar tidtabell för krig eller erövringar, och att han tog chansen att agera först när gynnsamma omständigheter var för handen. Men man behöver inte ha ett exakt tidsschema för att erövra herravälde över Europa, mer än man behöver förbereda sig för att fiendligheterna ska bryta ut på ett exakt datum för att ha konkreta krigsförberedelser. Hitler, eller ännu hellre den tyska imperialismen, hade verkligen för avsikt att skapa en ny ordning i Europa – och det gjorde i sin tur kriget oundvikligt. Taylors bok vimlar av påståenden som inte underbyggs av fakta. Han hävdar exempelvis att ”den tyska upprustningen var i stor utsträckning en myt fram till våren 1936.”⁵ Detta vederläggs av de många memoranda från Reichswehr och från delar av den tyska storindustrin som drev igenom en tredubbling av militärutgifterna mellan 1932 och 1934.⁶ Taylor skriver också: ”Upprustningen kostade cirka 40 miljarder mark under de sex budgetår som slutade den 31 mars 1939 och cirka 50 miljarder mark fram till krigsutbrottet.”⁷ Men siffran är alldeles för låg: den verkliga summan var mer i storleksordningen sjuttio eller åttio miljarder mark.⁸ För att ta ännu ett exempel: ”Den 15 mars (1939) blev Böhmen ett tyskt protektorat.... I själva verket var det fråga om en oförutsedd biprodukt av utvecklingen i Slovakien.”⁹ Men utvecklingen i Slovakien var långtifrån oförutsedd. Den hade i själva verket medvetet planerats och genomförts för att bryta sönder ett redan stympat Tjeckoslovakien.¹⁰ Vidare skriver han: ”Och det fanns inga ondskefulla planer bakom protektoratet över Böhmen... Böhmen hade ingått i det tysk-romerska riket.”¹¹ Men var det inte ”ondskefullt” att bryta ett högtidligt löfte som givits några få månader tidigare (”Wir wollen ja keine Tschechen! Meinetwegen werden wir ihnen garantieren” – ”Vi vill ju inte ha några tjecker! Det kan vi garantera er.”)? Skulle det på samma sätt inte ha varit ”ondskefullt” att kräva Alsace, Lorraine och Artois till Tyskland med argumentet att de också en gång hade tillhört det tysk-romerska riket? Och vidare, hur vore det att än en gång splittra Italien och Tyskland i dussintals oberoende furstendömen, med argumentet att de hade existerat i denna form under århundraden? Om man väl börjar rita om Europas gränser, var stannar man? Taylors argument är här klart inkonsekventa. Antingen står man för realpolitikens logik och då är moraliska bedömningar om vad som är ”ondskefullt” oviktigt – men då var

den brittiska reaktionen på den tyska krigsmakten Wehrmachts ockupation av Böhmen lika mycket ett ”faktum” som ockupationen själv, och en realpolitik som inte kunde förutse denna reaktion var bristfällig och illa utformad. Eller, om det är befogat att som historiker sätta sig till doms över reaktionen – ”överdriven”, ”malplacerad” etc – måste ockupationen som utlöste den också kunna värderas: var den ”rimlig”, ”oundviklig”, ”berättigad” – eller inte? Taylor skriver: ”Men han (Hitler) hade ingen aning om att han skulle slå ut Frankrike ur kriget när han invaderade Belgien och Holland den 10 maj 1940. Det var en defensiv åtgärd för att förhindra att de allierade invaderade Ruhr. Erövringen av Frankrike var en oförutsedd vinst.”¹² Men nog hade hela Mansteins och Guderians plan som sitt specifika mål att besegra Frankrike, inte Holland och Belgien.¹³

I Taylors historiesyn bestäms utrikespolitiken av en realpolitik som reagerar på tillfälliga internationella situationer. Aktörerna utgår inte från nationella politiska och ekonomiska krafter, som de uttrycks av partier, stater och rörelser, utan de flyter kring i en rymd som i slutänden bara bestäms av individuella egenskaper och motiv. Således anses Hitler vara ”sin egen tidtabells fånge”¹⁴ och framgången för hans projekt (en Ny ordning i Europa) verkar bara äventyras av hans eget irrationella beteende: ”Den europeiska kamp som började 1918 när de tyska vapenstillståndsdelegaterna infann sig hos Foch... avslutades 1940.... En ”nyordning” hade etablerats i Europa, den dominerades av Tyskland.... Hans (Hitlers) framgångar berodde på Europas isolering från övriga världen. Han raserade själv grundvalarna för sina framgångar. 1941 gick han till angrepp mot Sovjet och förklarade krig mot USA.”¹⁵

KRIG OM VÄRLDSHERRAVÄLDET

Detta är fel på alla punkter. Andra världskriget var utan tvekan ett krig om världsherraväldet. Det var inte möjligt att ”isolera” Europa från övriga världen, inte bara av militära och strategiska utan även av uppenbara ekonomiska skäl. Hitler, Roosevelt och så småningom även Stalin förstod det mycket väl. Det var inte en ”europeisk kamp” som tog slut i juni 1940 – operativa studier för ett angrepp på Sovjetunionen inleddes i juli samma år, till och med innan slaget om Storbritannien hade inletts. Hursomhelst kunde inte

Europas Nya ordning stabiliseras så länge den inte erkändes av alla stormakter och åtminstone passivt accepterades av de folk som var inblandade – och så var inte fallet på sommaren 1940 mer än under våren 1941.¹⁶

Det i grunden korrekta i Taylors synsätt är att han inser att den tyska imperialismen i sig inte skilde sig från andra imperialistmakter: alla är de besudlade av blod, förräderi och avskyvärda brott mot mänskligheten. Men det faktum att vi lever i en gangstervärld innebär inte att ett givet brott inte utförs av en specifik gangster vid ett givet ögonblick. Det finns inte minsta tvivel om att den tyska imperialismen medvetet och skamlöst inledde kriget mot Polen, och därmed andra världskriget, 1 september 1939. Oavsett det världskapitalistiska systemets, och de övriga imperialistmakternas, ansvar, var just denna handling den tyska härskande klassens verk under ledning av Führern och hans militära hejdukar.

Underlättade den franska härskande klassens demoralisering och ökande defaitism Hitlers hänsynslösa marsch mot ett nytt världskrig? Utan tvivel. Men denna demoralisering motsvarade en materiell verklighet och speciella sociala intressen. I slutet av första världskriget var Frankrike politiskt och militärt dominerande på den europeiska kontinenten. Men den ställningen motsvarade ingalunda de verkliga ekonomiska styrkeförhållandena i Europa, och än mindre i världsskala. Varken det franska kapitalet eller den franska industrin kunde upprätthålla arméer i Väst- och Östeuropa som skulle kunna krossa varje tyskt försök att återta övertaget. Om något, bekräftade bara de katastrofala finansiella och diplomatiska konsekvenserna av Poincarés ockupation av Ruhr 1923 den fullständiga bristen på överensstämmelse mellan de franska diplomatiska ambitionerna och landets ekonomiska styrka. Den påföljande frånvaron av politisk vilja var resultatet av – och inte orsak till – materiell svaghet.

Dessutom skrämdes stora delar av den franska härskande klassen av den franska arbetarklassens potentiella styrka, så som den till exempel visade sig i generalstrejken 1936. Många inom den franska borgarklassen var besatta av att eliminera det ”kommunistiska hotet”, och detta fick gå före alla internationella planer. De betraktade alltmör den parlamentariska demokratin som en olidlig börda vilken gjorde det omöjligt att effektivt krossa fackföreningarnas styrka. Laval förkroppsligade det synsättet, vilket hade ett starkt stöd i parlamentet. Pétain sågs i breda kretsar som den idealiske kandidaten för en ny ordning, redan innan kriget hade startat. I en rapport som Mussolinis främste agent i Paris – Lavoni – skickade till Rom, och som nyligen återfanns i de italienska arkiven, rapporteras att Laval 17 mars 1938 sade att han stod i begrepp att bilda en ”nationell” regering under Pétain. När han tillfrågades om vad kommunisternas reaktion skulle bli, svarade han med en gest som antingen kunde betyda att dra åt tumskruvarna på dem eller vrida nacken av dem.¹⁷

När Paul Reynaud blev premiärminister 23 mars 1940, tog han på grund av sin svaga parla-

Produktionsindex (1913 = 100)			
	Total industriprod.	Metallind	Kemisk ind.
1929	121,4	170,3	186,1
1932	72,8	84,2	138,4
1936	137,2	202,6	234,8
Industriinvesteringar			
	miljarder mark	Varav produktionsmedel	
1928	2,6	66 %	
1933	0,3	55 %	
1934	1,1	66 %	
1935	1,6	75 %	
1936	2,2	76 %	
1937	2,8	77 %	
1938	3,7	80 %	
1939	4,4	81 %	

mentariska majoritet med flera konservativa anhängare med dylika planer i sin ministär.¹⁸ Även efter nederlaget för generalstrejken i september 1938 var farhågorna för ett arbetaruppror i Paris fortfarande starka. ”Weygand och de andra var rädda för en Pariskommun”, berättade amiral Auphan för Raymond Tournoux. Det var det främsta motivet bakom Weygands önskan att till varje pris få slut på kriget – en önskan som helt och fullt delades av Pétain och Laval.”Om man skulle bibehålla arméns moral och undvika en revolutionär rörelse i Paris, måste regeringen hävda sin vilja att till varje pris bli kvar i huvudstaden för att behålla kontrollen över situationen, även om man därmed riskerade att bli tagen av fienden. ’Det är frågan om inre ordning och värdighet’ förkunnade Weygand.”¹⁹

JAPANSK RÅVARUTÖRST

Vad gäller England var den brittiska politiken under hela perioden från 1929 till 1938 mot fransk dominans i Europa. Men briterna antydde aldrig att de skulle acceptera att den ersattes av tyskt herravälde. Chamberlains ”eftergiftspolitik”, appeasement, var i första hand resultatet av Londons bedömning av hur lång tid som behövdes för att komma ikapp Tysklands försprång i upprustning. Hitler hade börjat rusta 1933, medan den brittiska imperialismen hade kommit igång på allvar först tre till fyra år senare. Med andra ord var det ett illusoriskt och dumdrigt försök att manövrera ut Hitler, inte ett accepterande av ett Europa dominerat av Berlin. Till skillnad från den franska borgarklassen var den brittiska härskande klassen på inget sätt demoraliserad eller defaitistisk när det gällde försvaret av Storbritanniens ställning i världen – först och främst av det brittiska imperiet självt. Skillnaden mellan Chamberlains och Churchills falanger var inte mellan dem som var redo att kapitulera inför den tyska imperialismen och dem som inte var det. Det var en motsättning om det mest effektiva sättet att bevara imperiet och gå emot Hitler – nu eller senare. Med tanke på Hitlers linje måste Churchills falang med nödvändighet vinna diskussionen. Under en kort period lekte några av ”eftergiftspolitikerna” med tanken att avleda den tyska imperialismens aggressiva dynamik mot Sovjetunionen, men efter ockupationen av Prag blev det uppenbart för dem, att om Hitler skulle erövra Östeuropa, skulle han få en enorm styrka för att slå mot det brittiska imperiet. Så ytterligare eftergifter vore självmord för den brittiska imperialismen.

På andra sidan jordklotet var den japanska imperialismen på motsvarande sätt inbegripen i en stegvis erövring av Kina – och hade sedan satt upp Sydostasien som nästa mål. Enligt uppfattningen hos de mer radikala imperialistkretsarna i och kring den kejserliga armén innebar inte den linjen med nödvändighet en öppen konflikt med Storbritannien och definitivt inte med USA. Erövringen av Kina framstod i själva verket alltmer som en nästan oöverstiglig uppgift – mycket mer komplicerad, utdragen och kostsam än vad de japanska krigsherrarna hade räknat med. Även här vore den lämpligaste lösningen att få

London och Washington att acceptera fullbordat faktum, hellre än att behöva inleda en samtidig konfrontation med Kina, Storbritannien, USA och möjligen även Sovjetunionen.

Men även om dessa framtidsutsikter vore lockande för London – för att inte tala om för de mindre franska och holländska kolonialmakterna i regionen – så var Washington lika fientligt inställt till att acceptera japanska erövringar i Asien som London var mot tyska erövringar i Europa. Anledningen var densamma i båda fallen.

Den amerikanska imperialismen ansåg att det i det långa loppet skulle bli oundvikligt med en framtida konflikt med Japan om herraväldet över Stilla Havet och Ostasien (inklusive Kina). Under dessa omständigheter vore det idioti att låta en framtida fiende först konsolidera omfattande erövringar, och låta den fördubbla, tredubbla eller fyrdubbla sin industriella, ekonomiska och militära styrka, och på så sätt tillåta den att inleda den slutgiltiga sammandrabbningen under villkor som vore mycket sämre för USA än de aktuella styrkeförhållandena. Därför inledde Rooseveltregeringen en informell blockad av för Japan livsviktiga råvaror, och utökade hjälpen till Chiang Kai-sheks Kina. Inför Washingtons alltmer hårdnackade motstånd kunde Tokyo antingen dra sig tillbaka från Kina eller forcera fram en konfrontation med USA. Japan valde medvetet den senare vägen när landet 23 juli 1941, med hjälp av Vichy-regimen, ockuperade Indokina (en ockupation som för övrigt senare skulle tillåta den kejserliga armén att inta Malacka och Singapore bakvägen). Roosevelt svarade med att göra blockaden officiell.

Tokyos politik avgjordes till stor del av överväldigande ekonomisk nödvändighet. Före kriget importerade Japan 66 procent av sin olja från USA. Tio miljoner ton av det koks som behövdes för dess stålverk i Kina, all bauxit som behövdes för flygplansproduktionen, allt nickel till dess vapenprogram, allt tenn och gummi, 60 procent av dess koppar och nästan alla dess industrisalter kom till Japan från utlandet. Praktiskt taget alla dessa råvaror kunde hämtas från Holländska Ostindien, Indokina, Malacka, Filippinerna eller Kina.

I början framstod kriget i Europa och Fjärran Östern som separata, självständiga konflikter. Men själva styrkan i nazisternas inledande segrar ledde oundvikligen till att de två konflikterna knöts samman. Från att till en början ha varit oförmögna att bestämma sig för en ”nordlig” eller ”sydlig” väg, uppmuntrades de japanska militära ledarna nu att rikta in sig på de utsatta europeiska kolonierna i Sydostasien. Det slutgiltiga argumentet kom från USA, när landet efter juli 1941 beslutade sig för att neka Japan de råvaror som behövdes för att föra kriget mot Kina.

Men till och med sedan man 5 november 1941 beslutat sig för att slå mot USA, förväntade sig inte Tokyo med nödvändighet en strid till det yttersta. Snarare hoppades man att Japans framgångar i inledningsskedet, tillsammans med de tyska bundsförvanternas framgångar, skulle få Washington att söka en kompromissfred vilket

skulle ge japanerna en stabil och säker inflytelse-sfär i östra och södra Asien. Men Washington var definitivt mot att erkänna något som kunde leda till japansk dominans i Asien, vilket visade sig i utrikesdepartementets omedgörlighet under de amerikansk-japanska förhandlingarna i november 1941.

USA:S BEHOV AV LEBENSRAUM

Japans angrepp på Pearl Harbor 7 december 1941 gav USA en omedelbar och otvetydig förevändning som kunde fånga den amerikanska befolkningens fantasi och rusta den för ett revanschkrig. Men oavsett hur stort intresse USA hade av möjligheterna i öst, var det Europas framtid, dess rikedomar och kontroll över stora delar av världen, som huvudsakligen sysselsatte USA:s strateger från 1939 och framåt. I början av 1941 hade de amerikanska och brittiska stabscheferna enats om att utkämpa kriget utifrån planen ”Europa först”, den så kallade plan ABC-1, och denna strategi bekräftades på nytt sedan Pearl Harbor hade utlöst kriget mellan Tokyo och Washington.

En tredje omedelbar orsak till andra världskriget (de två övriga var Tysklands och Japans angrepp utanför sina nationella gränser) var den amerikanska imperialismens fasta föresats att på ett avgörande sätt lägga sig i utarbetandet av den nya internationella ordningen. Det återspeglade en medveten politik hos Rooseveltregeringen (den ifrågasattes visserligen av de så kallade isolationisterna så sent som 1940 – men de utgjorde aldrig mer än en begränsad utbrytargrupp inom USA:s härskande klass).²⁰ Denna beslutsamhet var resultatet av den omfattande förvandling som den amerikanska ekonomin genomgått efter 1929. Till sitt förfogande hade USA-imperialismen enorma reserver av ledigt kapital, icke utnyttjad produktionskapacitet och sysslös arbetskraft. Försöket att mobilisera dem med hjälp av New Deal (det vill säga genom att satsa på den inre marknaden), och samtidigt lyfta ekonomin och samhället ur den värsta krisen, hade i stora stycken misslyckats. 1938 fanns det återigen tolv miljoner arbetslösa. Det blev absolut nödvändigt att ge sig ut på världsmarknaden. Kapital måste investeras och lånas ut till utlandet. Man måste sälja varor utomlands, i en kvalitativt större utsträckning än före 1929 eller mellan 1933 och 1939 (något som skulle komma att förverkligas efter 1945).²¹ Men först måste världen göras säker för en sådan gigantisk export av kapital och varor. Detta var det materiella innehållet i formuleringen ”göra världen säker för demokratin” och innebörden i detta avgörande och slutgiltiga brott med den amerikanska isolationismen. Gabriel och Joyce Kolko sammanfattar på ett beundransvärt sätt USA-imperialismens läge och syften: ”Det djupt inpräntade minnet av den tio år långa depressionen från 1929 hängde över alla amerikanska planer för perioden efter kriget. Kriget hade gjort slut på det amerikanska samhällets kris, men frågan var om freden skulle återuppliva den... I slutet av andra världskriget beslutade sig USA:s ledning för en politik med syfte att förhindra att en ekonomisk och social kris återigen skulle drabba det amerikanska samhället. Det

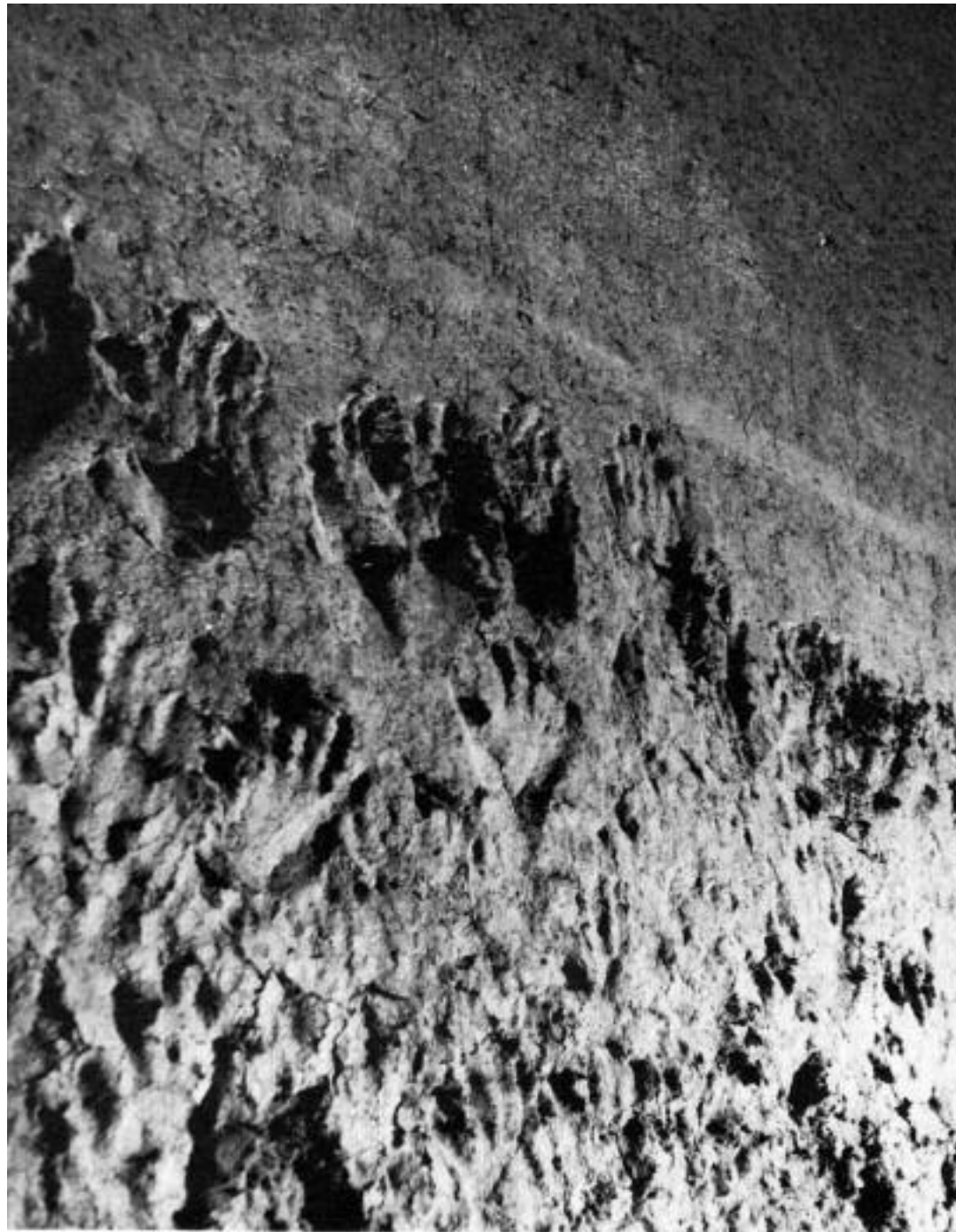
var en politik som uttryckligen krävde en lösning av USA:s dilemma på världsscenen.”²²

Roosevelt måste manövrera försiktigare än Hitler eller de japanska krigsherrarna, för i USA rådde fortfarande demokrati. Det amerikanska folket kunde inte tvingas in i kriget; det måste luras in i det. De framtidsutsikterna var inte populära i USA (lika lite som i något annat större land). Japans överraskningsanfall på Pearl Harbor gjorde saker och ting lättare för Roosevelt. Men avsikten att ingripa till praktiskt taget vilket pris som helst var inte hans personliga val. Det var den amerikanska härskande klassens val, lika medvetet som deras tyska eller japanska motståndares.

SOVJETS ROLL

Angreppet på Sovjetunionen kom inte, som många hade förväntat sig, som ett resultat av världskapitalismens gemensamma ansträngningar. Sovjetrepublikens isolering och de inre omvälvningar som det gav upphov till, hade givit de mellanimperialistiska striderna fria tyglar, så öppnandet av östfronten härrörde i första hand från den tyska imperialismens önskan att stärka sig visavi sina konkurrenter i väst. Inom Sovjetunionen själv uppstod en explosiv motsättning mellan å ena sidan stärkandet av Sovjetunionens industriella och militära infrastruktur genom femårsplanen, och å den andra den djupa politiska kris som landet kastats in i av Stalins utrensningar och världsösa diplomatiska spel. Den senare processen berövade Röda armén dess ledning, bringade landets försvar i upplösningstillstånd, gav Polen och Europa till Hitler, och underlättade nazisternas angrepp på Sovjetunionen.²³ Den första processen gjorde det till slut möjligt för Sovjetunionen att överleva.

Röda arméns totala avsaknad av beredskap 1941 var ett direkt resultat av Stalins katastrofala missbedömning av det politiska läget i Europa och av Hitlers – det vill säga den tyska imperialismens – avsikter i det kommande kriget. Bara några få år tidigare hade Tuchatjevskij, som då var förste ställföreträdande kommissarie för försvaret, hävdade att den franska armén inte skulle göra något aktivt motstånd mot Tyskland och att det senare landets aggressiva avsikter hur som helst var riktade mot öst. Stalin var däremot övertygad om att ifall Sovjetunionen uppträdde ”korrekt”, skulle inte Hitler angripa. Den tysk-sovjetiska pakten från augusti 1939 framstod alltmer som en strategisk inriktning istället för ett taktiskt drag.²⁴ Tanken att Tyskland var en möjlig fiende reviderades med eftertryck vid stabschefernas viktiga studiekonferens i december 1940, liksom varje uppfattning om att kriget skulle kunna komma inom en nära framtid. De utbildningsplaner som publicerades efter konferensen var därför inte produkten av en ingående undersökning av tillståndet inom armén och dess behov, och inte heller utgjorde de en del av en sammanhängande krigsplan. Den ”Statens försvarsplan för gränserna 1941” som generalstaben gav ut i april 1941, och med vilken Sovjetunionen gick in i kriget två månader senare, förpliktigade Röda armén att försvara Sovjetunionens yttre gränser och lade minimal

Ångest – Dödsdömda fångars handavtryck i lera

vikt vid det strategiska försvaret.

Med tanke på de franska och brittiska regeringarnas (minst sagt) vacklande hållning till ett militärt samarbete i händelse av ett tyskt angrepp på Polen, hade den sovjetiska regeringen all rätt att garantera sin omedelbara säkerhet om Tyskland skulle erövra detta land. Men Hitler-Stalin-pakten innehöll ett hemligt protokoll som, till och med innan denna erövring hade inletts, ledde till en fjärde delning av Polen.²⁶ Därmed gav Stalin grönt ljus åt Hitlers angrepp och räddade tillfälligt Tredje riket från mardrömmen att få ett utdraget krig på två fronter. Ryska historiker förnekar fortfarande detta – genom att hålla tyst om det hemliga protokollet från 23 augusti 1939. Likaså döljer de Stalins formella motstånd mot att den polska staten skulle överleva. Konsekvenserna av denna cyniska realpolitik för det polska folkets inställning till Sovjetunionen är katastrofala än idag. Det var förvisso en bidragande orsak till andra världskrigets utbrott. n

Översättning: Göran Källkvist

NOTETR

1. Leo Trotskij, *The Struggle Against Fascism in Germany*, Pathfinder Books, New York 1971, s.126. (Ej i svenska upplagan – öa.) Ett urval av artiklar är publicerade på svenska som *Kampen mot Hitler*, Röda rummet 1983. Denna artikel återfinns inte där.
2. E M Robertson, *Hitler's Pre-War policy and Military Plans*, London 1964, s. 84.
3. Friedrich Forstmeier och Erich Volkmann (red), *Wirtschaft und Rustung am Vorabend des Zweiten Weltkrieges*, Düsseldorf 1981, s.47, och Dietrich Eichholtz, *Geschichte der deutsche Kriegswirtschaft*, Berlin 1984, band 1, s.21.
4. Se T W Mason, "Some Origins of the Second World War" i Esmonde Robertson (red), *The Origins of the Second World War*, London 1971 och "Zunere Krise und Angriffskrieg", i Forstmeier och Volkmann (red), s.158-9. 1938 sade Göring, som hade ansvar för den tyska ekonomin: "Det är en oerhörd brist på utbildade arbetare.... Det går inte att lösa genom att stänga fabriker som producerar skenbart oviktiga konsumtionsvaror. Ty när arbetarna inte längre kan köpa konsumtionsvaror för sina löner... är det början på inflationen, och det är början till slutet." Citeras i Berenice A Carroll, *Design for Total War: Arms and Economics in the Third Reich*, Haag och Paris 1968, s.159.
5. A J P Taylor, *Förspelen till andra världskriget*, Rabén & Sjögren 1968, s.17.
6. "I början av februari 1938 krävde Hitler av Reichswehrs ledning att de 'till varje pris skulle stärka vår kampvilja', och några dagar senare stadfäste regeringen hans oemotsägliga krav att skapandet av sysselsättning i grund och botten tjänade skulle tjäna den militära beredskapen. I ljuset från av dessa och andra fakta har

- man övergivit försöken att beskriva den ekonomiska historien under Tredje rikets första år som en särskild fas där det skapades arbetstillfällen, innan upprustningen inleddes." Forstmeier och Volkmann, s. 118-9. Så mycket för Taylors tes om en fas av stimulansåtgärder av typen New Deal före 1936. 1932-33 hade Reichswehr yrkat på militärutgifter på 1,4 miljarder mark. I själva verket hade ökade militärutgifterna ökat från cirka 1 miljard 1932 till 2,8 miljarder 1934 och 5,5 miljarder 1935, varav mer än en miljard till Luftwaffe. (Ibid Se ovan s. 56). Se även Dietrich Eichholtz, Geschichte der deutschen Kriegswirtschaft, band 1, 1939-41, Berlin 1984, s. 31.
7. Taylor, s 15.
  8. Taylor blandade samman investeringar i krigsindustrin med totala militärutgifter. Volkmann (s. 29-30) nämner siffran 70 miljarder mark utöver privata investeringar i vapenindustrin, 75,5 miljarder med dessa privata investeringar, och 81 miljarder om man lägger till de privata investeringarna i den tunga industri som tillhandahöll fabriker och utrustning till vapenindustrin.
  9. Taylor, s 211.
  10. Så tidigt som den 21 oktober 1938 gav Hitler instruktioner till Wehrmacht att tillintetgöra resten av Tjeckoslovakien. Detta upprepades i en order till general Keitel den 17 december 1938. Redan 16-17 oktober 1938 eggade nazisterna slovakerna att agitera för fullständig självständighet, i ett samtal mellan slovakledaren Durcanskij Durcansky och GoeringGöring, nedtecknat i utrikesministeriets dokument. Se kapitel 13 i William L. Shirer, The Rise and Fall of the Third Reich, New York 1962. På svenska: Det tredje rikets uppgång och fall : det nazistiska Tysklands historia, Stockholm: Forum , 1984.
  11. Taylor, s.250.
  12. Taylor, s 17.
  13. Uppgiften att "definitivt tillintetgöra väst" överlämnades till Wehrmachts högsta stab så tidigt som 19 oktober 1939. Hitler beordrade sina generaler att angripa Storbritannien och därefter Frankrike "så snart som möjligt". Instruktionerna från oktober 1939 slog fast, att "först måste en så stor del av den franska armén som möjligt krossas". Angreppet på Holland och Belgien betraktades som ett sätt att uppnå detta mål, inte tvärtom. Hans-Adolf Jacobsen (red), Kriegstagesbuch des Ober-Kommandos der Wehrmacht, band 1, München 1982, s. 45-59 R, s. 55-56 B.
  14. 'Med generalernas skeptiska ögon på sig kunde han inte ännu en gång avblåsa angreppet på Polen, utan att ha något handfast att visa; och detta fick han fortfarande inte av polackerna.' "Inför de skeptiska generalerna kunde han inte ännu en gång inställa anfallet på Polen såvida inte polackerna hade fallit till föga innan dess." Taylor, s 277.
  15. Taylor, s 280.
  16. För att kasta tvivel över Hitlers – och den tyska imperialismens – långsiktiga expansionistiska krigsplaner måste Taylor misskredi-

- tera det s k Hossbach-protokollet. Detta protokollet s k Hossbachpromemorian, vilken rapporterar om ett möte mellan Hitler och hans 12 högsta ämbetsmän den 12 november 1937, där dessa planer presenterades öppet och fullständigt. (Taylor, s 2-21 På svenska.18-22.). I själva verket blandar Taylor samman tre olika frågor: 1) innehöll Hitlers redogörelse egentligen anvisningar om att senast 1942-43 inleda ett krig för att erövra Ukraina?; 2) lade de närvarande någon vikt vid mötet?; 3) ger de s k Hossbach-protokollet en tillräcklig beskrivning av mötet? Genom att koncentrera sig på punkt 3, och genom att blanda ihop punkt 1 och 2 med 3, antyder Taylor att det saknades långsiktiga planer på erövringar och krig. Men den slutsatsen är helt ogrundad. Tvärtom, minst sex olika tyska generaler pekade oberoende av varandra på mötets betydelse, bekräftade innehållet i Hitlers tal och de allvarliga slutsatser som de drog av det.
17. Max Gallo, La cinquième colonne, Paris 1970, s. 234. Enligt en konfidentiell rapport från Wilhelmstrasse tyska utrikesministeriet sade Laval ännu tidigare, i april 1937, till Tysklands hemliga sändebud att Frankrike behövde en Pétain-regering. Raymond Tournoux, Pétain et la France, Paris 1980, s. 39. Det finns viktiga bevis på för att Pétain stod i maskopi med dessa konspirationförsök. Cassius, La Vérité sur l'Affaire Pétain, Paris 1945, t ex s. 88-89.
  18. Charles de Gaulle, Mémoires de Guerre, 1: L'Appel, Paris 1956, s 37. På svenska: Ge inte upp: krigsminnen 1940-1942. Stockholm: Bonnier , 1955, s.31. De Gaulle nämner också att hela Paris i april-maj 1940 talade om att ifall Reynaud föll, så skulle Laval ta makten tillsammans med Pétain. (s 36.30). I sina memoarer förbigår Paul Reynaud själv med tystnad den chans han gav högern: - se Au Coeur de la Mêlée, Paris 1951.
  19. Tournoux, s. 57.
  20. Detta den härskande amerikanska klassens grundläggande val bekräftades på ett slående sätt när det republikanska partiet – av tradition isolationistiskt – 1940 utsåg Wendell Willkie till presidentkandidat. Dennes världsuppfattning skilde sig knappast från Roosevelts. "Gruppen kring Willkie, -Welles och -Luce betraktar världen som en enorm marknad för amerikanska producenter, industrimän och handelsmän. De tror på det amerikanska århundradet, och är energiska tekniker experter och affärsmän fyllda av en romantisk, lika självsäker, ekonomisk imperialism, ivriga att omvända världen efter amerikanskt mönster", skrev Halifax till London i maj 1942. Christopher Thorne, Allies of a Kind, London 1978, s. 139.
  21. "Från en bottennotering på 1,6 miljarder dollar 1932, steg USA:s export till 12,8 miljarder dollar 1943 och 14 miljarder 1944. Under kriget satte de flesta planerare därför målet för efterkrigsexporten till 14 miljarder dollar – betydligt mer än en fyrdubbling av 1939 års nivå. Det beräknades också vara en förutsättning för fortsatt

- amerikanskt välstånd." Gabriel och Joyce Kolko i Thomas G. Paterson (red), The Origins of the Cold War, Lexington, Mass. 1974, s. 244. I själva verket uppgick USA:s export 1954 till 10 miljarder dollar och 1960 till 20 miljarder.
22. Ibid se ovan s. 243.
  23. En kartläggning som Röda arméns generalinspektör genomförde på sommaren 1940 visade att "av de 225 nya regementsbefälhavarna har ingen enda genomgått hela utbildningen på militärhögskolan, bara tjugofem har gått färdigt militärskolan och resten, totalt 200, har knappt klarat av utbildningen till fänrik." John Erickson, The Road to Stalingrad, London 1975, s. 19-20. Lärdomarna från kriget medi Finland gav militären en viss respekt, och uppmuntrade bland annat frisläppandet av 4 000 officerare från arbetslägren i Sibirien. Mycket av det följande baseras på författarens än så länge oöverträffade historia om kriget mellan nazisterna och Sovjet.
  24. Molotovs tal inför Högsta Sovjet den 3 oktober 1939 innehöll följande skandalösa formulering: "Om vi skall tala om dagens viktigaste europeiska stater, så är Tysklands inställning som stat att den snabbast möjligt vill få slut på fientligheterna och uppnå fred, medan England och Frankrike – som igår talade mot krigshandlingar – idag är för att fortsätta kriget och mot att sluta fred.... Den engelska regeringen har förklarat att dess mål med kriget är varken mer eller mindre än att tillintetgöra hitlerismen. Av detta följer att i England... har krigshetsarna förklarat något av ideologiskt krig mot Tyskland, liksom de gamla religionsskriften.... Dessa krig förde bara med sig ekonomisk nedgång och kulturellt fördärv för folken som drabbades av dem – men de här rör från medeltiden. Drar inte de härskande klasserna i England och Frankrike oss tillbaka till tider av religionskrig, vidskeplighet [motstånd mot fascismen jämföras med vidskeplighet - EM], kulturellt förfall?... Ett sådant krig kan inte på något sätt rättfärdigas. Hitlerismens ideologi kan, liksom varje ideologiskt system, accepteras eller förkastas – det är en fråga om politisk uppfattning (!). Men alla kan förstå att en ideologi inte kan krossas med våld... Det är därför det är meningslöst, faktiskt brottsligt, att föra ett sådant krig för att eliminera hitlerismen." (Cahiers du Bolchevisme, januari 1940.)
  25. Se till exempel Pavel Jiline, Ambitions et Méprises du Troisième Reich, Editions du Moscou, 1972. Stalins uttryckliga krav att Hitler inte skulle återupprätta en polsk reststat ställdes i närvaro av Molotov vid ett möte med den tyske ambassadören von der Schulenburg den 25 september 1939 (Nazi-Soviet Relations, op cit s. 102.)

Nya infallsvinklar.

Våra nyhetstidningar mäter 28x38,5 cm och har flertalet sidor med läsbar text. Men förutom det är det som skiljer det ganska mycket mellan oss och traditionell media. Till att börja med fokuserar vi på frågor som inte kommer fram i andra nyhetstidningar. Till exempel miljö, integration, demokrati, mediekritik, genus och hätt. Vidare har vi inget vinstkrav då vi äger oss själva. Det tillåter oss att hoppa över löpsedelshoreri, för att istället ägna oss åt riktiga nyheter. En del vill kanske hävda att vi inte passar in. Vi ändrar oss inte. Vi förändrar hellre media.

Lokala nyheter, debatt och världsaktualiteter, varje lördag. Med något annorlunda infallsvinklar än vad du är van vid.

äna + seriealbumet
Hjälp! för bara 99 kronor!
(värde 198 kronor)

Jag tar en prenumeration på

Stockholms Fria Tidning
 Göteborgs Fria Tidning

1 år 465 kronor
 3 mån 99 kronor

Och får Hjälp! på köpet!

Fria Tidningar
SVARSPOST
122 360 900
122 20 Skarpnäck

namn:
adress:
tel.
mail:

P O R T O   P E T E R   4 4 4   4 4

GÖTEBORGSFRIA
TIDNING

BÖCKER: FRAMTIDENS HISTORIA OCH KLASSENS COMEBACK

Bokavdelningens recensenter tar denna gång några rejäla spadtag i tidigare delvis utforskade marker. Åsa Linderborg läser utopiernas historia, och Cecilia Verdinelli tar sig an klassbegreppets betydelse för politiken. Paula Mulinari funderar över målet för franska förortstjejers kamp mot våld och förtryck, och Christer Norlin behandlar ”enklaviseringen” i svenska förorter.

Fri eller fånge i enklaven?

Runt om i Europa går diskussionens vågor höga. Den handlar om livsvillkoren för invandrare. Om premisserna för invandring, om integration kontra ”etnisk enklavisering” samt om den tilltagande nationalismen och islamismen. Ett viktigt empiriskt och analytiskt underlag för en fortsatt sådan diskussion utgör socialantropologen Aje Carlboms avhandling *”The Imagined versus the real Other”*

Carl bom och hans familj var under flera år bosatta i Rosengård i Malmö och han genomförde, tillsammans med sin hustru Sara Johnsdotter, mängder av intervjuer med de boende och studerade det sociala livet ingående. Han flyttade in med de vanliga fördomarna om området som ett slumområde med stor misär och mycket kriminalitet, något som han tvingades ompröva. Rosengård håller, enligt Carl bom, en god boendestandard. De som bor där verkar – oavsett nationalitet – förhållandevis välmående, trots att arbetslösheten är mycket hög. I kvarteret Herrgården ligger den på 95 procent.

Carl bom använder i avhandlingen begreppet enklav/enklavisering för att särskilja den etniska uppdelningen i Malmö från de associationer som är förknippade med termerna ghetto och segregation. Området är inte bara segregerat utan utgör en helt egen enklav skild ifrån samhället i övrigt. Rosengård har egna etniska butiker, skolor, moskéer och sociala nätverk. Det är ett slags parallellsambälte där ingen kontakt finns med samhället utanför. Den sammanhållande länken är islam, inte språk eller nationalitet. Ett synbart tecken på det, som en muslimsk man uttryckte det i en intervju med Carl bom, är att han aldrig i hela sitt liv sett så många kvinnor bära hijabs.

Carl bom är mycket kritisk till den officiella integrationspolitikens ideologiska grundbult som han benämner ”mångkulturalismen”. Före 1970-talet var tanken på assimilation dominerande i det politiska systemet. Invandrare var sålunda välkomna att delta i både det ekonomiska och det nationella projektet. Men idag råder det en ideologisk hegemoni runt integrationsfrågan som domineras av ett pluralistiskt förhållningsätt som betonar kulturell heterogenitet istället för homogenitet. Enligt den samtida politiska eliten ska

nationalstatens offentlighet organiseras med hjälp av andra värderingar än vad som var fallet under industrisamhällets dagar.

En viktig tes i avhandlingen är att mångkulturalismen, trots sin huvudambition att integrera alla invandrare och flyktingar i samhället, ger effekter som är rakt motsatta.

Ett centralt exempel på detta är hur en mycket liten minoritet av den muslimska befolkningen, islamisterna, av det mångkulturalistiska Sverige givits rätten att representera, och därmed också styra, alla muslimer. De har, på grund av att etablissemangen givit ”muslimer som grupp” rättigheter, tagit sig rätten att företräda alla muslimer ”som grupp” med religionsfriheten som försvändning.

Den religiösa verksamheten i Rosengård leds av islamister vilka har sin bas i moskéerna. Med islamister menar Carl bom muslimer som ser islam som ”the total way of life” och anser att allt från relationen inom familjen till samhället i stort ska styras enligt Sharia. Det

Aje Carl bom
The Imagined versus the real
Other. Lund 2003

innebär att det är varje sann muslims uppgift att via Dawa (den muslimska missionsverksamheten) sprida islam över världen och få varje muslim att leva rättroget. Islam, inte något geografiskt område, är varje sann muslims hemland och enligt Sveriges Muslimska Råd (SMC, den största muslimska paraplyorganisationen i landet) är en av hörnpelarna i verksamheten att skapa ett muslimskt ”sambälte i samhället”. De vill inte att muslimer integreras i majoritetssamhället och på det sättet tar till sig dess värderingar. En egen samhällsstruktur byggs upp enligt samma mönster som i exempelvis Mellanöstern med egna privata muslimska förskolor, skolor, läkarmottagningar, moskéer, företag och butiker. Dessa verksamheter finansieras av oljepengar från bland annat Saudiarabien och Muslim World League, en världsomspännande politisk rörelse vars främsta mål är att sprida islam, hävdar Carl bom.

Enklaver, som den i Rosengård, blir enligt honom därför en trygg ö där muslimsk livsföring är normaliteten i ett annars främmande och

skrämmande hav – ”ett hem långt hemifrån”.

De islamister som leder moskéerna är, trots att de är en liten minoritet, den samlade muslimska befolkningens företrädare och språkrör gentemot majoritetssamhället och spindlar i ett muslimskt socialt nät, menar Carl bom. De styr innehållet i studierna, fungerar som rådgivare i såväl familjefrågor som sociala och ekonomiska frågor. De är äktenskapsförrättare, de håller i de pengar som varje månad samlas in bland muslimska affärsidkare och sedan bildar en pott som varje muslim sedan kan söka bidrag ur för att öppna egen affärsrörelse. De är den samlade muslimska befolkningens ansikte utåt och företräder ”muslimerna” i debatter, gör expertutlåtanden, undersökningar, med mera.

Mångkulturalismens omtolkning av religionsfriheten, från frihet för individen till frihet för gruppen, innebär ett ytterligare förfrämmande av ”muslimerna”. Den brokiga skaran av ick-epraktiserande muslimer ställs helt utan röst då de tvingas företrädas av islamister. De hamnar i ett ingenmansland där, bland annat på grund av arbetslösheten, assimilering till islamismen blir den enda vägen för att få leva i ”normaliteten”.

Carl bom framhåller att en öppen diskussion skulle tillerkänna varje muslim hans/hennes rätt till ett liv efter individuella behov och önskemål. För i debatten – i samtalen – finns ett mänskligt och kulturellt möte som saknas idag och som möjligen skulle kunna ligga som grund för mer förståelse för varandra, mer tolerans. Den debatten kanske skulle leda till att tillerkänna varje islamist myndighet att öppet stå för och framföra sina åsikter som just åsikter. Samtidigt skulle problemen med varje muslimsk individs integration i samhället kunna synliggöras och diskussionen om den särskilda problematiken utvecklas ytterligare.

Carl bom framhåller att de som på sjuttioalet kom till Sverige som arbetskraft åtminstone levde åtta timmar om dagen i majoritetssamhället. De ansågs vara nyttig arbetskraft och kunde därmed behålla sitt egen- och människovärde genom att tillåtas försörja sig och sin familj och lärde sig, genom att leva i samhället, förstå de sociala koderna.

Den som kommer hit som flykting eller invandrare i dag möter en helt annan situation. Globaliseringen av ekonomin har inneburit nedläggning eller utflyttning av basindustrier, som

till exempel Kockums i Malmö. Samtidigt är antalet invandrare betydligt högre nu än då och långt mer geografiskt koncentrerade till vissa områden. De materiella förutsättningarna för invandrare att inlemmas i etniska enklaver ligger nu förhållandevis på ett helt annat sätt än på sjuttio-talet och, menar Carlbom, mångkulturalismens ideologi och praktik befördrar en utveckling mot enklavisering.

Mångkulturalismen är en normgivande officiell ideologi som springer ur rådande maktförhållanden, enligt Carlbom. Den kväser all diskussion istället för att ta människor med empiriska erfarenheter på allvar. Allt ifrån islamisternas politiska ambitioner till den etniskt svenske arbetarens frågor, erfarenheter och invändningar avfärdas. Det ena som om det inte fanns och det andra som ett utslag av "islamofobi" eller "rasism". Carlbom anser att mångkulturalismen är ett viktigt element i den globala kapitalismens ideologi. Grupp- och individrelaterade identitetsfrågor tillåtas skymma frågor som till exempel klassförhållanden. Ideologin förvandlar frågan om invandrarnas ställning på arbetsmarknaden till ett "attitydproblem" hos arbetsgivarna, något man kan informera bort. Det är ett svar som döljer dels den internationella ekonomiska omstruktureringen och dels att arbetsgivare bara anställer för att öka sin vinst. Vore det framför allt fråga om rasism så måste man fråga sig varför arbetsgivarna då flyttar produktion utomlands. Med en rasistisk inställning skulle de inte överleva en dag på en globaliserad marknad.

Den forskning Aje Carlbom bedrivit har mötts av total tystnad ifrån landets intellektuella. Han har vid ett flertal tillfällen ombetts att inte tala öppet om resultaten. Mångkulturalismen är mainstream inom den officiella och offentliga världen och att problematisera dess effekter, vilket borde vara varje intellektuells uppgift, innebär att frysas ut och frånsäga sig alla möjligheter till akademisk karriär, enligt Carlbom.

Det är inte helt lätt att bedöma allmängiltigheten i alla de forskningsresultat Aje Carlbom har sammanställt. Exempelvis menar han att många sökt sig till Rosengård av det uppenbara skälet att ansluta sig till enklaven medan andra undersökningar visar på att flertalet av de boende i segregerade områden inget hellre vill än att flytta därifrån. Frågan är också hur långt den utveckling mot enklavisering som avhandlingen beskriver har gått på andra ställen? Hur unik är utvecklingen i Rosengård? Här krävs ytterligare kartläggning, med de redskap avhandlingen tillhandahåller.

Carlboms avhandling väcker således en mängd viktiga frågor och funderingar i diskussionen om integration. Kan vi se enklavisering som något positivt och samtidigt säga oss arbeta för integration i samhället? Vilken är den egentliga målsättningen? När vi alla försöker se bortom de förprogrammerade svaren och ställa frågorna mer förutsättningslöst så kanske vi kan få en fruktbar diskussion om integrationen, dess villkor och målsättning. Och, inte minst, hur vi konkret arbetar med den. n

Christer Norlin

Aktiv i Nätverket mot rasism, Örebro

bild: Stig Wejstrål

Drömmarna i plyschsoffan

När jag var barn på 1970-talet bodde jag tillsammans med min pappa. Han var här-dare på Metallverken i Västerås, en man med enorma muskler, tatuerade överarmar och händer stora som dasslock. Kvällarna tillbringade vi i plyschsoffan framför tv:n, pappa med sin mellanöl, jag med så mycket godis jag orkade äta. Till sorlet från Sveriges magasin pratade vi om viktiga saker. Om pappas hårda arbete, om drömmen till Kuba vi aldrig skulle kunna göra, om VSK:s läge i bandytabeln.

Ibland pratade pappa om kommunismen. Under kommunismen finns det inga länder längre, sade han. Vapnen och kriget är avskaffade, alla människor bor hullerombuller och alla talar samma språk. Och pengar finns det inte heller längre, man går bara in i affärerna och tar vad man vill ha, affärerna är inga affärer, det är magasin med mat och skor och sånt som folk behöver. Man behöver inte jobba hela dagarna, berättade han, man jobbar några timmar, sen läser man några timmar, eller hjälper till lite på ålderdomshemmen, eller så åker man och fiskar. Ett år kanske man jobbar som svarvare, nästa år kanske man är bibliotekarie eller kock. "Det blir fint, ska du se gumman, det blir fint som fan", sade han och log.

När jag läser Ronny Ambjörnssons charmiga bok *Fantasin till makten! Utopiska idéer i västerlandet under fem hundra år* hamnar jag hemma hos pappa igen, i plyschsoffan. Det är bara människan av alla varelser som kan fantisera, skriver Ambjörnsson. Min pappa var inte särskild lagd

åt fantasier, men han närde en ständig dröm om ett annorlunda samhälle. Han var inte boklörd, hade aldrig hört talas om Thomas More, men hans drömmar liknade i många avseenden de utopier som formulerats under sekelernas gång.

Alla utopister har vänt sig mot att våldet och penningen behärskar världen. Alla utopister har varit radikalpacifister och tänkt sig samhällen helt utan våld. Alla utopister har drömt om mat åt alla, om kunskap och lärdom inte bara för några få. Man ska arbeta, men inte leva av andras arbete. Man ska samarbeta, inte konkurrera. Den enkla människan utformar sitt eget liv – det är utopisternas viktigaste budskap – en idé

Ronny Ambjörnsson

Fantasin till makten! – Utopiska idéer i västerlandet under femhundra år. Ordfront förlag, 2004

som fick ytterligare näring av 1789 års revolution i Frankrike. Och redan långt innan dess, bortåt två årtusenden tidigare, hade den romerske poeten Vergilius skaldat:

Ingen åker var plöjd, när Jupiter fattade spiran,
Ingen sitt eget fält än avskilt, igen med rå-sten
märkte dess gräns, man frukterna njöt gemensamt,
och jorden själv dem med större villighet bar,
då ingen dem krävde.

Vergilius', som Ambjörnsson kallar det, kommunistiska ideal återkommer även hos Dante och Shakespeare. Och hos profeten Jesaja, som siade om att förtryckarna ska bli saktmodiga, svärden bli plogbillar. Alla utopister utan undantag ifrågasätter uppdelningen av arbete och kapital, alla förespråkar egendomsgemenskap. Men det var

Thomas More som år 1516 formulerade begreppet ”utopi”, i sin *Utopia*: ”När jag idag för min inre blick betraktar de samhällen som finns, ett efter ett, då framstår de vid gud inte som någonting annat än en enda sammansvärjning som gör det möjligt för de rika att i samhällets namn slå vakt om sina egna privilegier.”

Det är sällan som man har försökt göra verklighet av utopierna, men i USA gjorde man 1820-40 fantastiska försök med jordbrukskollektiv, fri skola och sjukvård. Robert Owens upprättade en kommunistisk kommun i Indiana, som inte fungerade särskilt länge. Charles Fourier inledde den första etappen i ett projekt som han drömde om i sitt högsta stadium skulle ha fått ispolerna att smälta till lemonad, krokodilerna att förvandlas till antikrokodiler som underlättade flodtransporter och lejonerna till antilejon som fraktade människor. Också det gick om intet. Deras problem var, som Ambjörnsson skriver, detsamma som för alla utopister: ”i väntan på den nya människan måste man hålla till godo med de människor som fanns”. Dessutom tvingades de brottas med samma problem som alla andra samhällen: hur mycket ska kollektivet kunna reglera i den enskilde människans liv?

För More var kvinnan underordnad mannen i Utopia, men för Owen och Fourier hade familjen spelat ut sin roll. De trodde på fria individer i större gemenskaper. En viktig tanke hos Fourier är just den att kvinnan inte är beroende av mannen för sin försörjning. Livslånga äktenskap var fängselslika, menade han också; arbetskamrater, studievänner, grannar – små harmoniska grupper – möjliggör nya kärlekar och tillfälliga förbindelser. Inte fullt lika drastisk, men nog så utopisk var Charlotte Perkins Gilman som redan på 1890-talet fann kvinnans underordning i de ekonomiska strukturerna som männen behärskar: männen organiserar och lever på kvinnans arbete, därför är hon underordnad. Gilman, som skrev en fantasieggande bok om ett kvinnokollektiv i djungeln, kallade sig hellre humanist än feminist eftersom kvinnan måste frigöra sig för att hela mänskligheten ska bli fri.

Paradoxalt nog var den man som har gett upphov till så många utopier under 1900-talet, Karl Marx, själv helt renons på utopier. Det stred mot hans vetenskaplighet att sia om morgondagen. Socialismen är ingen önskedröm, menade han, den är resultatet av motsättningen mellan arbete och kapital. Tyvärr har det gjort det lättare för borgerligheten att knyta Gulag till socialismen. Och här ligger bokens svaghet: arbetarrörelsen är den enda rörelse i historien som försökt sätta kraft bakom drömmarna om ett alternativt samhälle, men trots det väljer Ambjörnsson att inte skriva om 1900-talet.

Förr stämplades utopister som narrar, kättare, fånar eller kufar. Idag stämplas utopister som diktaturkramare och folkmordsapologeter. Det viktigaste utopisterna säger oss är att samhället kan organiseras på olika sätt. Det är det som är så skrämmande för vissa. Vad som är en dröm för den ene är ett hot för den andre. Det är därför de som redan har det bra aldrig formulerar några utopier, utan tvärtom räds dem som har det. Det

är i deras mun egendoms gemenskap blir blodbad.

Enligt Ambjörnsson dödade realsocialismen utopierna, de ”utövar inte längre någon lockelse”. Själv förespråkar han sympatiskt nog provisoriska utopier, precis som en gång Ernst Wigforss. Synd bara att det klingar så sorgset; när hörde någon senast arbetarrörelsen – eller någon annan för delen – formulera de provisoriska utopierna?

Jag vägrar tro att utopierna är slut, de tillfälliga och provisoriska, de galna och lyckorusiga, de allvarliga och långsiktiga. Jag tycker fortfarande att min pappas dröm om en värld utan gränser, pengar och våld är den vackraste dröm jag hört. Den var utopisk, men alls inte unik. Det kommer att bli fint, ska ni se. n

Åsa Linderborg
historiker och skribent

Statistik och ruccolasallad

Att klassbegreppet har gjort comeback de senaste två-tre åren, har nog få missat. DN-journalisten Annelie Jordahls läsvärda bok *Klass – är du fin nog?* verkar ha varit ett startskott som följts av annat, som till exempel Fanny Ambjörnssons utmärkta intervju-baserade avhandling om klass och genus, *I en klass för sig*. Plötsligt blev klass åter ett begrepp som dök upp i tevesoffor och på tidskriftssidor.

Det är dock endast i en specifik och begränsad mening som klassbegreppet har återkommit: med klass har man då menat socialt och kulturellt kapital. Särskilt har debatten behandlat arbetarklassbakgrund som ett slags kulturellt nedärvt handikapp, vars främsta effekt är bristande självförtroende i medelklassens vardagsrum och en tendens att föredra porslinsfigurer, lampfransar och fläskfilé framför trärena ytor, borstat stål och ruccolasallad.

Det är också betecknande att klassbegreppet har återuppstått på kultursidorna och på de socialantropologiska institutionerna, men inte alls i samma utsträckning på debattsidor och statsvetenskapliga institutioner. Diskussionen om klass utifrån kulturella utgångspunkter är allt annat än trivial och meningslös. Klass har, tack vare bland andra Jordahl och Ambjörnsson, åter blivit en faktor att beakta när det gäller individens livsval och utvecklingsmöjligheter i samhället.

Men de radikala vänsterdebattörer, exempelvis Göran Greider, som fortsatt att beklaga fråvaron av klassbegreppet, har delvis rätt. Klassbegreppet har ännu inte återuppstått som en politisk kategori. Klassmotsättningar som en av samhällets och politikens viktigaste konfliktlinjer har det fortsatt att vara relativt tyst om.

Därför är det bra att det finns forskare som kan sin SPSS (det mest använda statistikprogrammet). Umeåsociologen Stefan Svallfors nya bok *Klasssamhällets kollektiva medvetande* är en hardcore kvantitativ undersökning baserad på

bild: Torbjörn Karlsson

en stor mängd opinionsdata; en återhållen, dia-gramtät historia. Svallfors börjar i rätt ände: med att besvara frågan om det finns klasskillnader när det gäller åsikter om centrala samhällsfrågor. Kan den enskildes position på arbetsmarknaden – det är så Svallfors definierar klass – i någon mån förutsäga vad personen kommer att anse om socialförsäkringssystem, statlig intervention eller om homosexuella? Detta är Svallfors första fråga.

Men boken vill mer än så. Svallfors frågar sig hur klassmedvetandet påverkas av samhällsorganisationen och den förda politiken. Författaren identifierar två tendenser som båda är tydliga i alla de avancerade industriländerna: *rekommodifiering*, det vill säga marknadsliberalisering, och *deartikulering*, med vilket han menar att klassinnehållet i politiken tonats ned. Vad innebär dessa två förändringar för klasskillnaderna i åsikter? Författaren söker svaret på frågan genom att systematiskt jämfö-

Stefan Svallfors
Klasssamhällets kollektiva
medvetande. Boréa förlag, 2004

ra opinionsdata från fyra länder som representerar olika variationer av kapitalistiskt samhällsbygge: Sverige, Tyskland, Storbritannien och USA.

Svallfors besvarar sin första fråga med ett tydligt och klart ja. Klasskillnader i åsikt går att hitta i nästan varje fråga som ställs. När det gäller fördelnings- och rättvisefrågor har arbetare, med några få avvikande resultat, i högre grad än tjänstemän åsikter som ligger vänsterut på den traditionella höger-vänsterskalan. Samtidigt tenderar deras åsikter i privatmorals-, jämställdhets- och rättsfrågor att vara mera konservativa än tjänstemännens. Den ”postmoderna soppa”

bild: Per-Olof Larsson

som många samhällsvetare förutspått syns inte till i någon nämnvärd utsträckning.

Riktigt intressant blir studien först när Svallfors lämnar de rena statistiska sambandens fält och börjar försöka spåra orsakssamband genom att jämföra fynden mellan de olika länderna. Är klasskillnaderna i attityd större i länder där det ekonomiska och sociala avståndet mellan klasserna är större? Det låter ju som en rimlig tes. I så fall skulle åsiktsskillnaden mellan svenska arbetare och svenska tjänstemän vara mindre än den mellan arbetare och tjänstemän i det hårt socialt skiktade USA, förutsäger Svallfors. Men så är det inte. I fördelnings- och rättvisefrågorna har tvärtom Sverige det starkaste sambandet mellan klass och åsikt. Svallfors förklarar denna till-synes-paradox med faktorn *klassartikulering*. Det faktum att det i Sverige finns institutioner, partier och fackföreningar som har artikulerat fördelningsfrågorna på klassbasis slår ut den reella klass-skiktningens effekt på åsiktsskillnaderna. Detta är enligt min mening Svallfors viktigaste fynd. På sitt lite för-synta sätt skriver han:

"(...)klasskillnader i åsikt är större där det för det första finns institutioner med ett uppenbart klassinnehåll. (...) För det andra bör den politiska artikuleringens betydelse lyftas fram. Klasskiljelinjernas politiska betydelse följer inte automatiskt deras objektiva existens. Att förbinda sin klassituation med åsikter och värderingar kring ojämlikhetens sociala ursprung och omfördelningens möjligheter är en ganska komplex tankeoperation. Utan hjälp från politiska eller fackliga företrädare, eller från massmediernas debatt och rapportering, kan det för många vara oöverstigligt svårt."

Den stora faktamassa författaren har databehandlat landar i en levande och konkret politisk diskussion: om nu klassartikuleringen är av central betydelse och den samtidigt minskar har vänstern orsak till oro. För arbetarna röstar vänsterut på grund av att vänsterpartierna har

drivit frågorna om deras materiella välfärd och trygghet.

Svallfors anmärker torrt och föga insmickrande att arbetarnas stöd för dessa partier inte finns där *på grund av* utan *trots* vänsterpartiernas inställning i moralfrågor. Han varnar för det han kallar den politiska vänsterns "kulturella vändning", det vill säga en tendens att prioritera till exempel minoritets- och jämställdhetsfrågor *på bekostnad* av de traditionella fördelningsfrågorna. Med ledning av Svallfors fynd får man anta att arbetarklassens reaktion på den kulturella vändningen måste bli att i större utsträckning gå högerut, till populistpartierna.

Jag har en och annan invändning att framföra mot innehållet i boken. Jag tror till exempel att Svallfors underskattar den sociala rörlighet och flyktighet som trots allt finns i klassfördelningen. Trots att Svallfors har rätt i att klasserna består som den centrala konfliktlinjen i politiken, och att talet om den "postmoderna soppan" varit betydligt överdrivet, tycker jag han blundar för alla dem av oss som pendlar mellan att vara personliga assistenter och omvärldsanalytiker, som blir utlasade som journalister och börjar köra taxi.

Men dessa invändningar rör mest detaljer. Det här är annars kvantitativ samhällsforskning när den är som bäst. Ofta används statistik för att på ett övertygande sätt påvisa det som är så uppenbart att det blir trivialt. Ännu vanligare är att forskaren inte vågar ta med sig sina slutsatser ut i den politiska verkligheten och än mindre fundera på orsakssamband. *Klassambällets kollektiva medvetande* är motsatsen: utan åthävor stiger ur de torra tabellerna en levande debatt och en konkret uppmaning till vänstern. Jag tolkar uppmaningen såhär: om vi överger kampen om en rättvis fördelningspolitik sitter vi verkligen på pottkanten, amigos. n

Cecilia Verdinelli-Peralta
redaktör Ord&Bild

Varken hora eller Republiken

Fadela Amaras bok *Varken hora eller kuvad*, är en bok jag inte får grepp om. Den främsta orsaken är att jag inte förstår varför Amara väljer att tro att "republiken" och "upplysningen" är de verktyg vi skall använda oss av för att krossa patriarkatet.

Bakgrunden till att Amara skrivit boken är att hon menar att kvinnoförtrycket, och inte minst våldet mot unga tjejer i förorten, ökat under 1990-talet. Hon beskriver hur 90-talets ekonomiska kris drabbade de franska förorterna hårt. Hög arbetslöshet, minskad möjlighet till politisk inflytande och dåliga bostadsmiljöer är några av konsekvenserna. Detta, menar Amara, leder till att det föds en sexistisk kultur bland unga män. De unga männen, som dagligen förnedras, kanaliserar sin aggression på de unga kvinnorna i förorten.

Bokens tes är i grunden enkel: social misär leder till att unga män, och framför allt invandrar-män (vilket i boken nästan helt likställs med muslimska män), låter sin frustration gå ut över unga tjejer genom krav på hård kontroll och total underkastelse. Amara placerar problemet i förortens män (även om orsaken finns någon annanstans). Hennes svar på hur problemen skall lösas är det jag anser vara det mest problematiska med boken.

I början av boken beskriver Amara hur konstigt hon upplevde det som barn att behandlas annorlunda även om hon gjorde det mesta som andra franska barn gjorde: *"Jag blev också förvånad när jag ibland insåg att jag i andras ögon framstod som annorlunda, främmande. Det har med tiden antagit formen av diskriminering, utestängande, rasism – kära teman för extremhöger. Men innerst inne visste jag att det här inte*

Fadela Amara
Varken Hora eller Kuvad
Pocky förlag 2005.

var Frankrike. Mitt Frankrike – som jag delade med flesta med invandrarbakgrund – är upplysningens Frankrike (...) Frihetens, jämlikhetens och broderskapets Frankrike helt enkelt, en konfessionslös republik där medvetna framsteg och inget annat är den förhärskande principen"

Men, frågar jag mig, är det inte samma Republik som lagt grunden för att Amara behandlas som annorlunda och främmande? Är det inte denna kapitalistiska republik som bedriver just den politik som är grunden till förhållandena i förorten? Är det inte idén om upplysning som legitimerar just Frankrikes kolonialism? Finns verkligen Amaras Frankrike?

Amara skapar en världsbild med några klart urskiljbara storheter. Dels finns förorten där sexismen frodas, dels extremhöger där rasismen frodas och sedan finns hennes Frankrike där inget av dessa fenomen existerar. Just denna tan-

kekonstruktion passar dagens etablissemang bra, då den innebär att blicken vänds från makt-havarna till invandrarkillar. Det är mot dessa killar åtgärderna skall sätta in.

Ett exempel som jag anser belyser Amaras dubbelhet är hennes förslag på mer poliser i förorten. I boken beskriver hon en situation då hennes bror blev ihjälkörd av en lastbil och poliserna kom till plats. ”Då förstod jag att polisen kunde behandla människor olika bara för att de var araber” Men på ett annat ställe i boken skriver hon: ”Jag förstod att polisen framförallt varhängivna män och kvinnor, som tog risken för att alla skulle kunna åtnjuta en av demokratins grundläggande rättigheter, rätten till säkerhet” Författaren genomgår i boken en förändring från att inta en skeptisk inställning gentemot olika sociala och statliga institutioner till en förståelse av att den repressjonen de utför i grunden görs för att den integrerar människor in i det franska samhället. Men hur man än vrider och vänder på det är polisen en del av den repressiva maktordningen, och i en tid då statens repressiva verktyg blir allt hårdare har jag svårt att se att fler poliser i förorten skulle vara det som skapar möjligheten för en annan utveckling.

Amara ser lösningen i just det som, skulle jag säga, är själva problemet, idén om ”Republiken” där alla är lika mycket värda. Men i den verkliga republiken har aldrig alla varit lika mycket värda. Kanske är det Amaras betoning på att västvärldens grundidéer om universalism och upplysning (på vems villkor kan man undra i dessa dagar, då man bland annat under denna paroll ockuperar Irak) som räddningen, som har lett till att boken fått det genomslaget det fått.

När Amara nyligen besökte Stockholm för att lansera sin bok mottogs hon av den franska ambassadören i Sverige. Boken och det offentliga möte hon framträdde på skildrades i ett stort antal tidningar med väldigt olika politiska färg (bland andra Aftonbladet, DN, Flamman, Arbetaren, Internationalen). Det fanns, med ett par undantag (idéhistorikern Edda Mangas artikel i Göteborg-Posten och Per Wirténs i Arena) en slående likstämmighet i skildringarna. Där togs upp att Amara både är troende muslim och från förorten, att hon är för ett slöjförbud, att hon anser att det finns ett växande problem med en islamistisk machokultur i förorten och att hon förespråkar en upplysningstanke som går hand i hand med den franska republiken. Lite beroende på hur mycket vänster respektive tidning definierar sig beskrevs sedan även att Amara menar att arbetslöshet och marginalisering är orsaken till dagens situation i förorten.

Men hur kan exempelvis tidningen Offensiv och DN:s recensent tycka ungefär samma sak?

Jag tror förklaringen är att det finns en brist på konfliktperspektiv i boken. I boken formuleras ingen tydlig kritik mot det västerländska samhällets rasism, sexism och kapitalism. Det är förortskillarna som är bärare av kvinnoförtrycket och förortstjejerna som är de förtryckta. Och räddningen finns i en integrering av dessa killar in i ”hennes Frankrike”. Det kanske är därför som boken fått ett så starkt genomslag.

Likstämmighet i mottagandet av Amaras bok säger visserligen mer om den politiska debatten i landet än om boken. Men det är inte konstigt att samstämmigheten finns. Bokens innehåll passar perfekt i dagens politiska klimat där förorten pekas ut som det centrala problemet, och invandrarkillar som problemets motor. Ett klimat där muslimer ses som ett samhällsligt hot och där hotet legitimeras genom hänvisningar till ett patriarkalt förtryck. Jag tror att det starka genomslaget boken fått visar på att den inte hotar den rådande maktordningen. En bok som i grunden kritiserar klassamhället, sexismen och rasismen skulle inte den franska ambassaden vilja förknippas med.

Om man skulle tillämpa Amaras ståndpunkter på ett svenskt sammanhang så anger den lösningen på våra problem som att invandrare ska integrera sig och inse att Sverige bygger på grundläggande värderingar om jämlikhet och jämställdhet. Och vi vet ju att så inte är fallet i verkligheten. Vi måste kunna skapa en rörelse som både försvarar välfärdsstaten samtidigt som den ställer krav på att dess innehåll och praktiker genomsyras av antirasism, antihomofobi och antisexism. Nostalgi är inget emancipatoriskt politiskt vapen. Självlklart skall vi försvara vår offentliga välfärd mot nyliberalism, men inte med målet att det skall vara som förr, utan med målet att det skall förändras.

Beskrivningen i boken av hur rörelsen Varken hora eller kuvad formas är mer intressant. Här beskriver Amara ett starkt gräsrotsarbete, där det arrangeras välbesökta diskussionsmöten, seminarier och demonstrationer. Rörelsen fick till slut ett stort genomslag både i den politiska debatten och i tjejernas liv, menar Amara. Den mobiliserar kvinnor i kamp mot patriarkatet och ett rasistiskt samhälle. Förhoppningsvis har rörelsen högre politiska mål än dem Fadela Amara formulerar i boken; för att underkasta sig den franska republiken och dess upplysning är inte en väg för att en gång för alla krossa patriarkatet. n

Paula Mulinari

doktorand på Tema Genus, medlem i Vänsterpartiet.

NY TIDSKRIFT:

TID SIGNAL
Tidskrift för politik, kultur och samhällsdebatt

TEMA: VÄNSTERNES VÄG

Med artiklar av
Kjell Östberg, Håkan
Blomqvist, Anne Hedén,
Werner Schmidt, Daniel
Bensaïd, Per-Olof Mattsson,
Maria Sundvall och
Sanna Brolin.

Beställ genom att sätta in
75:-(inkluderar porto) på
postgiro 37029-6,
Föreningen för socialistiska
studier. Ange ”Tidsignal”

RECENSIONER RECENSIONER RECENSIONER

röda rummet

är socialistiska partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 fjärde internationalen).

Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 26 sedan starten 1997 (nummer 137 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

I redaktionen för detta nummer: Peter Belfrage, Daniel Brandell, Anders Karlsson, Per-Olof Larsson, Björn Rönnblad och Ingemar Sandström

Ansvarig utgivare: Björn Rönnblad

Omslagsbild: Birgitta Lagerlöf

Grafisk form: Joakim Svensson

Teckningar: Ee Ping Yeoh

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg

E-post: rodarummet@hotmail.com

Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer

Postgiro: röda rummet 13 04 07–0

Hemsida: <http://www.rodarummet.org>

Tryck: Tabloidtryck i Norden 2005

Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.

ISSN: 1403–3844

Sång till ordningen

Det är inte ordningen
som hotar våra liv
Det är ordningen
Ordningen är alla möjligheters bördiga mylla
Vattnet som strömmar och aldrig står stilla
är ordning
De virvlande fågelsvärmarna
under himlen och i dina tankar
är ordning
Ordningen
är själens ABAB-vakt
som går runt och låser och släcker
Det är ordningen
som sänder sin likstelhet
genom tankar och känslor
Torkan
som sätter sitt heta strykjärn
där det nyss var grönt
är ordning
Den uttorkade flodfåran
är ordning

Blankettorden, de förväntade svaren
är ordning
Men ordet som plötsligt föds på dina läppar
den hastiga beröringen
den plötsliga insikten
är ordning
Kärleken som väcker dig och öppnar dig
och som får dig att ta våldsamma steg
ut ur ditt liv
är ordning
Din skrivande hand är ännu i rörelsen
oordning
men i samma sekund som bläcket stelnat
sluter sig kring orden
ordningen

Peter Curman
(ur "Födelsemärken", 1981)

Prenumerera NU!

Upptäck Latinamerika, Nordens enda specialtidsskrift för dig som vill hänga med i latinamerikansk politik, ekonomi, kultur m m.

SÄNKT PRIS

Prenumerera för 250 kr/år.
Studera 185 kr/år.

Beställ din prenumeration på la@ubv.se, skriv "Röda Rummet" på ämnesraden, eller gå in på www.ubv.se/la.

Du får fyra 84-sidiga nummer om året och ett förmånskort.

